

אחדות

XXXIII. ÉVFOLYAM, 163. SZÁM • 2023. FEBRUÁR • 500 Ft
5783. SVÁT • שבט תשפ"ג • ב"ה

egység

ירחון יהדות הונגריה

MAGYAR ZSIDÓK LAPJA • EGYSÉGES MAGYARORSZÁGI IZRAELITA HITKÖZSÉG

PURIM 5783

PURIMI MASKARÁBAN:
MINEK ÉS KINEK ÖLTÖZZÜNK BE?

Török zsidók és
izraeli mentőalakulatok
a törökországi
földrengésben

GENERÁCIÓRÓL GENERÁCIÓRA:
női küldöttek gyűlése New Yorkban

FOLYTATJUK

A NAGY *Coca-Cola* TITOK:

hogy lett kóser a világ első számú üdítőitala?

KEDVES OLVASÓ!

Ön szeret beöltözni purimkor? Azok közé tartozik, akik felnőttként is nagy gondot fordítanak a jelmezükre, vagy inkább csak magára kap valami mókás, jelzésértékű maskarát? Vagy talán azoknak a nagyon felnőttes felnőtteknek a csoportját gyarapítja, akik úgy érzik, igazán, véglegesen kinőttek a jelmezesdiből? Én többnyire középutas megoldást választok és a gyerekeim készleteiből egészítem ki a hétköznapi ruhámat valami tréfással.

Akárhogy is, valójában mind folyamatosan szerepet játszunk, ébredéstől elalvásig, úgy cserélgetve őket, mintha valódi maszkokat tartanánk az arcunk elé. Fölkelünk és fölbresztjük a gyerekeinket. Gyors egymásutánban vagyunk kedves, gondoskodó szülők (tessék, kisfiam, kivasaltam az ünneplőingedet) és zupás őrmesterek (aki egy percen belül nem áll készen, azt itt hagyom!). Gyerek az iskolában, taxisofőr/biztonsági őr/málhás számár szerepe lerak, munkába igyekvő komoly felnőtt maskara fölvesz. Anyából, apából hirtelen főorvos asszonnyá, tanár úrrá vagy épp a Déli-pályaudvarra-legyen-szívéssé válunk. A munka és a magánélet szétválasztása ugyebár nagyon fontos a mentális egészségünk szempontjából...

Ebédszünetben jól vagy épp rosszul jattoló vendéggé, az ügyintézők rémévé vagy az iroda bohócává avanszálunk, hogy aztán rövid időre megint a felelősségteljes pénzkereső álarcát tartjuk magunk elé, mielőtt kilöhetünk, hogy a közeli sarki szupermarketben tülekedő vásárlók masszájának egyik sodródó elemévé válhassunk. Közben fölhívjuk a szüleinket, gyerekké válunk megint, de jó, hogy szólsz, megint nem locsoltam meg a fikuszt...

Ha iskolás gyerekünk van, tanárrá leszünk, tanítjuk, fejlesztjük, kikeressük és megragasztjuk, amit az iskola elvár tőlünk, és ha szerencsénk van, a héten lesz olyan este is, amikor a barátaink társaságában egy pillanatra újra félhőtlen kamaszokká válunk.

A rengeteg szerepünk mellett néha elfelejtjük a legfontosabbat. Önmagunk legbelsőbb, az Örökkévalóhoz kapcsolódó lényét. A rohanásban is időt kell adni magunknak, hogy leereszszük az összes álarcunkat, és önmagunk legyünk, szemtől szembe a Teremtőnkkel. Adjunk időt magunknak önmagunk lenni, elcsöndesedni, megállni és imádkozni, vagy csak élvezni az Örökkévaló világát, elvárások, álarcok, feladatok nélkül. Megéri egy-két pillanatra jelmez nélkül állni, a személyiségünkre kent smink és filterek nélkül, hogy békére leljünk a rohanó világban.

Steiner Zsófia
főszerkesztő

Előfizetés:

www.fizetes.zsido.com

Újságunk korábbi lapszámait a

www.zsido.com/egység

oldalon találja meg elektronikus formában.

További információért hívja
a **06 1 268 0183**-as telefonszámot.

SMÚZ

- 2 Szerepjáték
Steiner Zsófia főszerkesztő
- 4 Hírek

A REBBE SZAVA

- 5 Purimtól Peszáchig:
zsidó nők érdemei

HOHMECOLÓ

- 6 „*Letekintett a földre és megrengett*”
Zsidó áldozatok és izraeli
mentőalakulatok
a török földrengésben
Steiner Zsófia
- 9 A török császár zsidói: hogy éltek
a zsidók az Oszmán Birodalomban?
Naftali és Chana Deutsch

JIDDISKÁJT

- 13 TubiSvát – képriport
- 14 A nagy Coca-Cola titok:
hogy lett kóser a világ első számú
üdítőitala? 3. rész
Hogy lehetett 1930-ban
kóser a Coca-Cola?
Oberlander Báruch

JUDAPEST ANNO

- 18 A zsidó szobrász, aki csak
nevet váltott, de vallást nem
Cseh Viktor

KILE

- 22 Maskarában – de miért?
Chana Deutsch
- 25 Maskarában – de miben?
Népszerű jelmezek
– zsidó csavarral
Liebman Flóra
- 28 Generációról generációra:
női küldöttek gyűlése
New Yorkban
Steiner Zsófia

MISPÓHE

- 30 Banditák purimja, avagy hogyan
mentették meg a zsidó gyerekek
egy török falu békéjét?
Dénes Anna
- 32 Terül-terülj, purimi asztalkám!
Dénes Anna

BORÍTÓ

A Rebbe purimi adományt oszt az ünneplőknek (1989. március 21.)

Fotó: Chaim B. Halberstam / JEM

egység MAGAZIN

Kiadja a Chábád Lubavits –
Zsidó Nevelési és Oktatási Alapítvány
Achdut magazine is published
by Chabad-Lubavitch
The Jewish Heritage Center of Hungary

1052 Budapest, Károly krt. 20.
Telefon/fax: (+36-1) 268-0183
E-mail: egység@zsido.com
Internet: www.zsido.com

FELELŐS KIADÓ:
Oberlander Báruch rabbi

FŐSZERKESZTŐ: Steiner Zsófia

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES:
Cseh Viktor

ROVATVEZETŐK:
Dénes Anna, Cseh Viktor

OLVASÓSZERKESZTŐ: Molnár Zsófia

TERVEZŐ-SZERKESZTŐ: Juhász Valéria

ISSN 1217-3223 (nyomtatott)
ISSN 1588-0346 (on-line)

A kiadvány szent szövegek részleteit
és magyarázatait tartalmazza.
Kérjük, ne dobja el!

5. oldal

Purimtól Peszáchig: zsidó nők érdemei

„Ez a két ünnep az élő tanú arra, hogy a zsidó nő mindent megtesz népünk szent hagyományainak megőrzéséért, akár a teljes önfeláldozásra is hajlandó, ha arra van szükség.”

9. oldal

A Török császár zsidói

„A zsidók, [...] szilárd jogi státusszal rendelkeztek és fontos gazdasági, illetve diplomáciai pozíciókat töltöttek be a szultán udvarában.”

25. oldal

Purimi maskarában, de miért?

„Áchászéros király azzal jutalmazta meg Mordechájrt, hogy királyi ruhába öltöztette és királyi lovat adott alá. Egyes magyarázók szerint erre emlékeztetnek a purimi jelmezek.”

Izraeli és ukrán vezetőkkel találkozott Köves rabbi

Köves Slomó rabbi február második hetében többnapos izraeli útján Soltész Miklós államtitkárral ellátogatott a diaszpóraügyi miniszterhez, Amichai Chiklihez (képünkön). Beszámoltak a magyarországi antiszemitizmus elleni küzdelemről, a miniszter pedig arra kérte a magyar kormányt, hogy segítsenek fellépni az EU által a palesztin terrorszervezeteknek juttatott támogatások ellen. Szó esett még az ukrainai zsidó menekültek részére létrehozott balatoni menekülttáborról, később Soltész Miklós és Fürjes Zoltán Köves rabbi-val együtt találkozott olyan ukrán zsidókkal és zsidó vezetőkkel Jeruzsálemben, akikkel a balatonöszödi Machane Chabad zsidó menekülttáborban ismerkedtek meg. Végül találkozón vettek részt David Baruch Lau izraeli főrabbi-val és Michael Malchiel vallásügyi miniszterrel. „Izrael és Magyarország kormánya továbbra is szorosan együttműködik a magyarországi zsidó közösséget érintő ügyekben” – írta közösségi oldalain Köves rabbi a találkozóról.

Legális marad a kóser vágás Finnországban

A finn kormány javaslatot nyújtott be, miszerint a jövőben minden finnországi állatvágásnak kábítással kellene történnie, amely vonatkozna a kóser és halal vágásokra is. A javaslat kapcsán a finn parlament alkotmányjogi bizottsága megjegyezte, hogy a törvényjavaslat de facto betiltaná a zsidók és a muszlimok állatvágásait Finnországban. Ennek megfelelően az alkotmányjogi bizottság 10-5 arányban szavazott a kóser és halal vágást betiltó törvényjavaslat ellen, mivel az intézkedés sérti a vallásszabadságot. A bizottság döntése alapján az állatok kóser és halal vágása továbbra is legális maradt Finnországban. Érdeemes megjegyezni, mert talán kevesen tudják, hogy az állatkínzás, sőt bármilyen élőlénynek okozott felesleges fájdalom kimerítheti a „cáár bááléi chájim” tiltó parancsolatát, így a zsidó hit, minden politikai és társadalmi mozgalmat megelőzve, az állatvédők oldalán áll.

Új település épül Izraelben a Chábád-közösség számára

Kilencévnnyi tervezés után zöld utat kapott az Or Chábád nevű település megalapítása, így hamarosan megkezdődhet az építkezés a Negev-sivatag északi részén fekvő területen. „Négy lakásügyi miniszterrel folytattunk tárgyalásokat, fantasztikus emberek segítettek a munkánkat, és végül, Istennek hála, megvalósul az álmunk” – mondta Bruria Efuné, az új közösség egyik alapítója. „Az elkövetkező hónapokban harminc nagyszerű család költözik az ideiglenes, előre gyártott lakóegységekbe, hogy felügyeljék az építkezést és megvessék egy jó hangulatú közösség alapjait”. A lakóházak és oktatási intézmények mellett egy szállodat is létrehoznak azoknak, akik szeretnék megtapasztalni, milyen az élet ott, ahol a haszid filozófia határozza meg a mindennapokat. Ez lesz a második ilyen település Izraelben Kfár Chábád után, amit az előző rebbe alapított 1949-ben.

A gettófalnál emlékezett meg a CTeen

Különleges programra invitálta Tzemmy és Sophie Bassman február 12-én a CTeen-es fiatalokat. A budapesti nagygettó utolsó megmaradt falszakaszát keresték föl, ami a Király utca 15. szám alatti ház udvarán áll. A csoporthoz csatlakozott Oberlander Báruch rabbi, aki családi történeteket mesélt a fiataloknak a gettóról. A falszakasznál található emlékmű mellett a fiatalok közösen elmondták a Smá Jiszráél imát. Sajnos ez a falszakasz sem az eredeti már, mivel azt 2005-ben engedély nélkül lerombolták, noha világörökségi védőzónában állt. Végül, hazai és nemzetközi nyomásra a vállalkozó kénytelen volt a kőfalat újjáépíteni, 2010-ben pedig emlékhelyet is kialakítottak a falszakasz mellett.

PURIMTÓL PESZÁCHIG: ZSIDÓ NŐK ÉRDEMEI

Isten kegyelméből
5714. II. ádár 12. [1954. március 17.]
Brooklyn 13, N.Y.

Zsidó nők, anyák és lányok!
Áldás és üdvözlés!

Az elkövetkező, Purimot és Peszáchot összekötő napokban minden zsidó nő, feleség, anya és lány kötelessége, hogy belegendoljon a zsidó nők történelmi szerepébe ezen ünnepekkel kapcsolatban és átgondolja, hogy milyen hasznos tanulságokat vonhat le mindebből.

Törvényeink arra köteleznek minden zsidó nőt, hogy részt vegyen Purim és Peszách különleges parancsolatainak teljesítésében (mint amilyen a megila vagy a hágádá felolvasása). Ennek egyértelmű üzenete az, hogy a zsidó nők különleges érdemei azok, melyek segítségével megvalósulhattak a nagyszerű csodák „azokban a napokban, ebben az időszakban”.

bá ők nevelték fel azt a nemzedéket, mely átvette a Tórát a Színáj-hegyen, majd belépett az Ígéret földjére, népünk örökös tulajdonába.

A zsidók nők szerepe e két esemény során némileg eltért egymástól. Peszách esetében a zsidó nők a saját otthonukban, családjuk körében fejtették ki befolyásukat („A király lányának minden dicsősége belülről fakad”), s ezzel az olyan női zsidó értékeket domborították ki, mint a szemérmesség, a jámborság és a hit. Purim esetében azt látjuk, hogy amikor az isteni gondviselés rangos és befolyásos pozícióba emel egy zsidó nőt, akkor az teljes egészében a zsidó nép megsegítésének szenteli magát és még élete feláldozására is hajlandó, a vallási vezetők döntésének engedelmeskedve.

Ez a két ünnep, Purim és Peszách, örökké a zsidó nőknek a Tóra és a parancsolatok iránti elkötelezettségéről tanúskodik. Ez a két ünnep az élő tanú arra, hogy a zsidó nő mindent megtesz népünk szent hagyományainak és

intézményeinek megőrzéséért, akár otthonán belül, akár azon kívül, és még a teljes önfeláldozásra is hajlandó, ha arra van szükség.

Zsidó nők, anyák és lányok! Kövessétek őseitek példáját és tartsátok fenn a zsidó nők nagyszerű tradícióit! Emlékezzetek arra, hogy népünk jövőjének biztosítása nagy részben a ti felelősségetek.

E felelősség iránti őszinte elkötelezettségetek minden bizonnal biztosítja számotokra az Örökkévaló segítségét. A nehézségek és veszélyek nem csupán eltűnnek – mint Eszter történetében –, hanem hatalmas isteni áldásban lesz részetek, hogy mind a ti,

mind a családokat minden fizikai és szellemi szükséglete biztosítva legyen.

Egy boldog Purim és egy boldog és kóser Peszách áldásával,

M. Schwarzbart

Eszter könyve világosan elbeszéli Eszter nélkülözhetetlen szerepét a purimi csodában. Ezt még jobban kiemeli az a tény, hogy mind a Purimot megelőző böjt, mind a Purim történetét leíró könyv Eszter nevét viseli.

Peszách kapcsán a midrás bölcsei hosszasan ecsetelik, hogy a zsidó nők miként tartották a lelket férjeikben az egyiptomi rabszolgaság legkeserűbb időszakában, tovább-

„Letekintett a földre és megrengett”

ZSIDÓ ÁLDOZATOK ÉS IZRAELI MENTŐALAKULATOK A TÖRÖK FÖLDRENGÉSSEN

STEINER ZSÓFIA írása

A Törökországban és Szíriában pusztító földrengés Izraelben is érezhető volt. Az áldozatok száma mostanra meghaladja a negyvenötezeret, ám a hősiesen küzdő mentőcsapatoknak hála a romok alatt rekedt túlélőknek volt esélye megmenekülni. Egy ősi zsidó közösség azonban végleg elpusztult.

Antakyaiban nem maradtak zsidók

A hatalmas erejű, tízezrek életét követelő és további tízezreket földönfutóvá tevő törökországi földrengés kapcsán az egész világ figyelme erre a két földrészen fekvő országra irányult. A zsidósággal kapcsolatos híreket követő olvasók ezen belül is növekvő aggodalommal figyelték a korábban általuk talán nem is ismert Antakya városából érkező híreket, ahol napokig kutattak a zsidó közösség vezetője és felesége, Saul és Fortuna Cenuodioğlu után. A házaspárt végül az izraeli delegáció tagjai találták meg holtan, a romok között. Isztambulban temették el őket, ahova a közösség megmaradt tagjait is menekítették. Távozásukkal lezárult a történelem egy fejezete. A házaspár lánya Izraelben, fia Isztambulban él. A temetést követően Saul testvére, Ezra kijelentette: „Vége. Én vagyok Antakya utolsó zsidó lakosa és én is elhagyom a várost. A közösségnek vége. Soha senki nem jön ide többé vissza. A polgári időszámítás kezdetét megelőző 300-tól fogva egészen a

mai napig itt voltunk, és ennek most vége” – jelentette ki, azzal az utca közepén feltette a tfilint, az imaszíjakat: „Én vagyok az utolsó ember, aki itt tfilint rakott” – mondta.

Megmenekülő tekercek

A város neve minden bizonnyal ismeretlenül cseng sokak számára, de egykor – Antiochia néven – a zsidó világ egyik rendkívül fontos központjának számított a török-szír határ közelében fekvő település. Ezen a néven említi a Talmud is, és gazdag és fontos városnak írja le, ahova gyakran ellátogattak a zsidó bölcsek, köztük rabbi Akiva is. A római korból eredő zsidó közössége túlélte a bizánci, majd a kereszties periódust is és szoros kapcsolatot tartott fenn a közeli, de Szíriában fekvő Aleppo városának zsidó lakóival. Népes zsidó közössége a XX. század elején különösen sokszínű volt és számos szíriai, iraki és iráni zsidót vonzott. Az évtizedek során azonban egyre inkább csökkent a lélekszám, a tagok többsége Izraelbe vándorolt vagy Isztambulba költözött. A földrengés előtt

14 zsidó élt a városban, mindnyájan nyugdíjasok. Bár minjen már régen nem volt a városban, a zsidó lakosok rendszeresen összegyűltek közös imádkozásra a történelmi értékű tóratekercekekkel rendelkező zsinagógába. Mára már nemcsak az utolsó zsidó, hanem a földrengést túlélő tóratekercek is elhagyták Antiochiát...

A február hatodikai, 7,8-es erősségű földrengés után a világ minden pontjáról elindultak a segédcsapatok, köztük magyar és izraeli szakemberek is, hogy segítsék a túlélők felkutatását, a sérültek ellátását és a romok eltakarítását. És útnak indult Mendy Chitrik rabbi is, a törökországi áskenázi közösségek vezetője, aki lubavicsi küldöttként egyben az Iszlám Országok Rabbijainak Szövetségét is vezeti, és arra kért mindenkit, imádkozzon „a barátokért és kollégákért, akikkel nem tudunk kapcsolatba lépni Adıyaman, Malatya, Antakya, Gaziantep és Kilis városokban”. Chitrik rabbi egyik úti célja a földrengés epicentrumában fekvő Antakya volt. A városban ta-

lált pusztítás leírhatatlan volt: „Nem tudom szavakkal leírni a látványt” – mondta a rabbi a *chabad.org*-nak nyilatkozva –, „szükség van a segítségre, azonnal.” A helyzetet az utóregések és a hideg időjárás tovább súlyosbítják, tette hozzá a rabbi, aki együttműködött a hatóságokkal és igyekezett segítséget nyújtani, ahol szükség volt rá.

Csodával határos módon a város 1890-ben emelt zsinagógája, bár megrongálódott, de nem dőlt össze. Így Chitrik rabbi engedélyt kapott, hogy a közösség tagjaival együtt bemehessen az épületbe, hogy biztonságos helyre szállítsák a tóratekerceket. Ezek közül az egyikben 350 évvel ezelőtti bejegyzés szerepel, míg a többi ennél is régebbi.

Emellett *Eszter* könyvének több száz éves tekercei is megmenekültek az antakiai pusztítástól. Ezeket a törmelékek között túlélők után kutató Zaka csapat parancsnokára, Haim Otmazgin őrnagyra bízta a közösség egyik tagja: „A közösségünk utolsó feje most tragikus módon elhunyt, és mivel közel vagyunk Szíriához, nem szeretném, ha a tekercek rossz kezekbe kerülnének. Kérem, őrizzék őket, és gondoskodjanak arról, hogy közösségünkre emlékezzenek” – mondta.

Otmazgin őrnagy természetesen elvállalta a feladatot. „Ez éle-

tem egyik legmeghatóbb pillanata” – mondta Otmazgin a Haaretz-nek. – „Igazi megtiszteltetés számomra, hogy megmenthetek egy ilyen jelentős történelmi dokumentumot, és gondoskodhatok arról, hogy az antakiai zsidó közösség öröksége megmaradjon, még azután is, hogy a földrengés szinte semmivé foszlatta. A következő napokban egyeztetni fogunk egy isztambuli Chábád küldötettel, hogy kiderítsük, kire bízuk a tekerceket”.

Az izraeli mentőalakulat volt az egyik legnagyobb

A Zaka csapatok mellett számos kutatócsoport, orvosi team és humanitárius segély is érkezett Izraelből Törökországba. „Biztonsági erőink készen állnak arra, hogy minden szükséges segítséget megadjanak” – jelentette ki Joav Galant védelmi miniszter közvetlenül a földrengés után. Így kezdődött az Olajág akció, melynek tagjai több ezer sérültet láttak el a helyszínen létesített tábori kórházban, és 19 túlélőt emeltek ki a romok közül. Az Olajág akció során mintegy 450 izraeli szakember érkezett Törökországba, hogy részt vegyen a mentési munkákban.

A török nagykövet, Shakir Ozkan Torunlar személyesen köszönte meg a mentési munkák után Izraelbe hazatérő csapatok erőfeszítéseit: „Izrael kormánya az elsők között állított ösz-

OTZMAGIN ŐRNAGY A MEGMENTETT MEGILÁVAL

sze csapatot. Fejet hajtok azok előtt, akik a katasztrófa sújtotta övezetbe mentek és rögtön a feladatukhoz láttak. Önök megmentettek tizenkilenc törököt...” – mondta. (Jackovics Péter tűzoltó ezredes, a magyar HUNOR Mentőcsapat parancsnoka egy podcastban elmondta, hogy a külföldi mentőcsapatok közül a magyar és az izraeli alakulatok mentették ki a legtöbb túlélőt.)

HOHMECOLÓ

Veszélybe kerültek a mentőalakulatok

Mindezek mellett azonban a segítségnyújtás nem volt zavartalan. Február 12-én az izraeli mentőegységek egy része – más külföldi delegációkkal együtt – biztonsági okokból kénytelen volt elhagyni Törökországot. Ennek részben a szír határ közelsége, részben a helyi lakosság körében várható zendülések voltak a kiváltó okai. A United Hatzalah mentőszolgálat szóvivője ennek kapcsán elmondta: „Különböző külföldi delegációkat fenyegettek meg, hogy elrabolják és fogságban tartják a tagjaikat, hogy a kormány ne tudja végigvinni a tervét” – mondta, utalva arra, hogy a lakosság körében nagy feszültséget okozott, hogy a török kormány elrendelte a halottak tömegsírba hantolását.

Szíriába is érkezik izraeli segély

Bár Törökország nagyságrendekkel nagyobb veszteséget szenvedett, mint Szíria, a fennálló helyzet miatt a szír oldalon még kétségbeejtőbb a helyzet. A háború és éhínség sújtotta területre ugyanis csak korlátozottan enged be külföldi mentőcsapatokat vagy segélyeket a damaszkuszi kormány. Ezzel együtt Izrael igyekszik a szír oldalon is segíteni. Benjamin Ne-

Szombaton is folytatni kellett a mentést

Dávid Lau izraeli főrabbi nyílt levélben fordult a tábori kórház és a mentőegységek tagjaihoz, kinyilvánítva, hogy még a szombat kedvéért sem kell megszakítaniuk a mentési munkát:

„Borzalmas tragédia sújtotta kedden Törökországot [...] A rendkívül komoly földrengésben számos épület omlott az ott lakók fejére. A mentőtevékenység napok óta folyik. Izrael Állam az érintettek segítségére sietett és elküldte a Polgári Védelem, valamint az Ichud Hácálá képviselőiből álló delegációját. Ezek két egységből állnak: az áldozatok felkutatására és romok alóli kiemelésére szakosodott csapatokból, illetve a tábori kórházban dolgozó egészségügyi személyzetből.”

A szombattal kapcsolatban Lau rabbi két irányelvet fogalmazott meg: egyrészt a tábori kórháznak zavartalanul kellett üzemelnie tovább és ellátnia mindazokat, akiknek arra szüksége volt. Másrészt, ha bárhol is a legkisebb esély mutatkozott arra, hogy a romok alól sikerül kimenteni egy túlélőt, a mentőcsapatoknak mindent meg kellett tenniük az életmentés érdekében.

tanjahu miniszterelnök a földrengés után bejelentette, hogy országa Szíriába is küld segélyszállítmányokat – gyógyszert, takarókat és sátrakat – annak ellenére, hogy a két ország hivatalosan hadban áll egymással.

Emellett a törökországi Kahramanmaraş város közelében felállított izraeli katonai tábori kórházban az országban élő szír menekülteket is ellátták. „Ezen a területen sok szíriai menekült él” – mondta Aziz Ibrahim alezredes, az izraeli hadsereg mentőalakulatának parancsnoka. Egyik nap egy, a földrengésben elár-

vult, négyéves szír kislányt vitt nagybátyja a tábori kórházba. A kislányt az izraeli orvosok ellátták és megnyugtatták. Nagybátyja, aki talán az egyetlen túlélő rokona, hálásan köszönte meg az izraeliek segítségét, és azt mondta Ibrahim alezredesnek: „ti izraeliek jobban bántok velünk, mint a saját népünk.” „Ez nagyon meghatározó volt, mondtam neki, hogy azért vagyunk itt, hogy életet mentünk...” – mondta Ibrahim. „Azt hiszem, ez egy jó üzenet a világ számára, hogy megtudja, milyen értékeket képviselnek az izraeli védelmi erők”

A TÖRÖK CSÁSZÁR ZSIDÓI: hogyan éltek a zsidók az Oszmán Birodalomban?

NAFTALI és CHANA DEUTSCH írása

Az egykor hatalmas Oszmán Birodalom ma már csak árnyéka önmagának, de volt idő, amikor Magyarország nagy része ugyanúgy hozzátartozott, mint a Szentföld. Míg azonban Magyarországon csak 150 évig tartott a török fennhatóság, addig Izrael egészen a palesztinai brit mandátum kezdetéig, 1917-ig török fennhatóság alatt állt, és ez a négyszáz év bizonyos területeken máig is érezhető hatását.

Kezdetek

A mai Törökország területén már legalább 2400 éve folyamatosan élnek zsidók. Földrajzi területként már a Tóra is említi a Noách (Noé) hetiszakaszban, hiszen a világra pusztulást hozó özönvíz túlélőit szállító bárka az Ararát-hegynél kötött ki, mely Törökország keleti, Örményországgal határos vidékén fekszik. A mai Törökország déli területe is hozzátartozott a Tórában az Arám-Náchárájimnak nevezett régióhoz, ahol az első ősapa, Ávrám élt. Chárán, ahol Ávrám apja, Terách letelepedett, e terület legészakibb, Törökország legdélebbi része.

Az első törökországi zsidó közösségek tagjai a Római, majd annak bukása után a Bizánci Birodalom lakosaiként éltek Anatóliában, Törökország nyugati, Kis-Ázsiának is nevezett területén. A görög nyelvű zsidók jól integrálódtak a társadalomba, és néhány buzgó uralkodó (különösen I. Justitianus) erőszakos hittérítő próbálkozásaitól eltekintve békében éltek a soknemzetiségű birodalomban, s nem volt részük a nyugat-európai zsidókat sújtó folyamatos üldöztetéseknél.

Az Oszmán Birodalom előretörésével az anatóliai zsidók a szultán alattvalóivá váltak. Jogállásuk, a többi nem-muszlim kisebbséggel együtt, alapvetően az uralkodó jóindulatától függött. Egyes szultánok toleránsak voltak, mások különböző korlátozó intézkedéseket vezettek be, a már érvényben lévő, „hitetlenekre” vonatkozó törvényeken felül.

Az oszmán korszakban az első sinagóga, az „Éc Chájim – Élet Fája”, Bursában épült 1324-ben, és a mai napig használatban van. A zsidó élet

jelentősen megerősödött, miután II. (Hódító) Mehmed 1453-ban leigázta Konstantinápolyt (a mai Isztambul). A Bizánci Birodalom egykori fővárosa a hosszú ostrom következtében romokban hevert és csak árnyéka volt egykori önmagának. A szultán ismét naggyá akarta tenni a várost, ezért – más kisebbséggel együtt – zsidókat hívott letelepedni. Elsősorban az ősi, romanióta tradíciókat gyakorló balkáni és anatóliai zsidók érkeztek Konstantinápolyba, ők hamarosan a város lakosságának 10%-át tették ki.

Askenázok érkezése

A virágzó közösség a XIV–XV. században askenázi zsidókat is vonzott Európából, akik örömmel választották az Oszmán Birodalom nyújtotta biztonságos körülményeket az európai pogromok és kiűzetések helyett.

Egyikük, a Németországból érkezett Jicchák Cár fáti Edirne város főrabbija lett, és levélben biztatta hátramaradt hitsorosait, hogy ők is a költözés mellett döntsenek:

„Hallottam a halálnál is keserűbb szenvedésről, mely németországi testvéreinket sújtja. A kegyetlen tör-

BURSAI ZSIDÓK 1857-BEN

Romanióta

A szfárádi-askenázi szétválás előtt a zsidóságban kialakult romanióta közösség görög- és törökországi jelenléte a polgári időszámítás szerinti 70-re, vagyis a második Szentély pusztulásának évére vezethető vissza. A térség egykor legnépesebb zsidó csoportjából mára, a náci népirtást követően, csupán néhány apró közösség maradt meg, a legtöbben a görögországi Ioannina városában élnek,

Törökország területén pedig csupán néhány tucatnyian maradtak. A romanióta hagyományok egyediek, a Keletrómai Birodalom zsidó szokásait őrzik, és nem tartoznak sem a zsidóság askenázi, sem a szfárádi csoportjához. Zsinagógaik berendezése is eltér a megszokottól: a tóraolvasó emelvény, a *bima*, a zsinagóga keleti falánál található, a tóraszekrény pedig ezzel szemben, a nyugati falnál. A Tórát sem a megszokott, egyéves ciklus alatt olvassák fel, hanem rövidebb szakaszokra bontva, három év alatt. Imakönyveik a bizánci zsidók imarendjét követik, mely az európai zsidók talán legősbibb rítusa. Imáikba gyakran fűztek *jevánik* nyelvű sorokat.

és Izrael földjén telepedtek le. A zsidók, bár több adót fizettek, mint a muszlimok és bizonyos foglalkozási ágak zárva voltak előttük, szilárd jogi státusszal rendelkeztek és fontos gazdasági, illetve diplomáciai pozíciókat töltöttek be a szultán udvarában. A közösség ügyeit önállóan intézhették, képviselőiket a Háchám Bási, azaz a főrabbi látta el. A legmagasabbra talán Jozsef Hánászi emelkedett (a híres Doña Gracia Mendes Nasi unokaöccse), akit II. Szelim szultán Naxos kormányzójának tett meg, és aki befolyását felhasználva sokat tett a szentföldi zsidó települések újjáépítéséért.

Sábtáj Cvi, az álmessias (1626–1676)

A virágzó törökországi zsidó közösség életében nagy csapást jelentett az egyik leghíresebb zsidó álmessias, Sábtáj Cvi megjelenése a XVII. században. Az Izmirben született rab-

AZ AHRIDA ZSINAGÓGA BIMÁJA NOÉ BÁRKÁJÁT JELENÍTI MEG EGY SPANYOL HAJÓ FOMRÁJÁBAN

vényekről, a kényszerű megkeresztelésekről, a száműzetésekről, melyek naponta megtörténnek. Hiába hagyunk el egy helyet, máshol is ugyanaz a sors vár rájuk. Az egyház emberei és a szerzetesek, a hamisság papjai, Isten boldogtalan népe ellen támadnak... Barátaim, rokonaim és ismerőseim, kijelentem nektek, hogy Törökország semmiben sem szenved hiányt, és javaiból, ha akarjátok, ti is részesülhettek. A Szentföldre vezető út is Törökországon keresztül halad és nyitva áll előttetek. Hát nem lenne jobb nektek is muszlimok alatt élni, mint keresztények alatt? Ó, Izrael, miért szunnyadsz? Kelj fel, és hagyd ott azt az átkozott vidéket!"

Az inkvizíció elől menekülők

Az Ibériai-félsziget zsidó lakosságának kiutasítása a XV. század végén jelentős változást hozott a török zsidóság életében: mintegy 40 000 spanyol és portugál zsidó telepedett le a birodalomban, és hamarosan ők váltak a birodalom zsidóságának legmeghatározóbb erejévé. A szfárádi zsidók elsősorban az Oszmán Birodalomhoz tartozó Konstantinápolyban, Thessalonikiben, a Balkánon

Edirne

Edirne Törökország északnyugati részén található, Isztambultól háromórányi autóra. Zsidósága 1500 éves múlttal rendelkezik, egykor húszezer zsidó lakta, akik főleg a Spanyolországból elűdözöttek leszármazottai voltak, de az 1960-as években a megmaradt közösség nagy része elvándorolt, és csak mintegy száz zsidó maradt a városban. Az 1905-ös hatalmas tűzvész után, melyben a város mind a 13 zsinagógája porig égett, új és modern zsinagógaépületet emeltek, melyben 1200 ember – 900 férfi és 300 nő – fért el. Az építkezés költségeihez a szultán is hozzájárult. A közösség megfogvatkozása miatt az XX. század közepén az önkormányzat felszámolta a zsidó temetőt, hogy helyet csináljon egy építkezésnek.

Bár a törökországi zsidó közösség létszáma folyamatosan apad, mert a fiatalok inkább külföldön képzelik el jövőjüket, a kormány jelentős erőfeszítéseket tesz az ország zsidó örökségének megőrzésére és bemutatására. A változás egyik legszembevetőbb jele a ragyogóan felújított nagy zsinagóga Edirneben. Az épületben posztereken mutatják be a korábbi siralmas állapotot: a beszakadt mennyezetet, a porladó falakat, a düledező tóraszekrényt. A zsinagógát azonban mára, állami támogatással, felújították és 2016-ban, negyven évvel az utolsó zsidó esküvő után, újra esküvőt tartottak a falai között. A felújított zsinagógában nem tartanak imádkozásokat, inkább kulturális célokra használják, a közeli, egykor zsidó iskolaként szolgáló épületből pedig kiállítóterem lett.

EDIRNE-I NAGY ZSINAGÓGA

SÁBTÁJ CIV

bi és kabalista önmagát kiáltotta ki a régóta várt megváltónak, és tömegeket állított maga mögé. Az ottomán hatóságok nem nézték jó szemmel a felforgató mozgalmat, ezért letartóztatták Sábta'j Cvit, és választás elé állították: vagy felveszi az iszlám hitet vagy az életével fizet tetteiért. A „messiás” a kitérést választotta,

Dönme

A szó annyit jelent, hogy kitért, áttért, és arra utal, hogy a csoport tagjai muszlimként élnek, de eredetileg az őseik zsidók voltak. A csoport alapítói hittek abban, hogy Sábta'j Cvi iszlámra való áttérése csak egy lépés afelé, hogy teljesítse messiási küldetését, ezért ők maguk is felvették az iszlámot és titokban megtartottak bizonyos zsidó szokásokat, elsősorban a misztikus-kabalisztikus hagyomány elemeit. Megtartottak bizonyos héber szavakat, csak egymás közt házasodtak titokban, zsidó szokás szerint és a temetéseket is saját hagyományaik szerint vezették. A csoport számos alcsoportra szakadt, mivel nem tudtak megegyezni abban, hogy ki legyen Sábta'j Cvi hivatalos utóda. A XX. század elején a csoport tagjainak túlnyomó többsége Isztambulba költözött és megindult a nagy mértékű asszimilációjuk a befogadó társadalomba.

Izmir

Másfél évszázaddal ezelőtt az Égei-tenger partján fekvő Izmir (Szmirna) városában több mint 30 ezer zsidó élt. Számos híres személyiség tartozott közéjük, például a neves Haim Pallachi rabbi, a népszerű ladino nyelvű énekes, Dario Moreno vagy a hírhedt álmissiás, Sábta'j Cvi. A város zsidó közössége mára nagyjából ezer főt számlál, ám a helyi lakosok és az oda látogatók egy projektnek köszönhetően mára ízelítőt kaphatnak abból, hogyan nézett ki a város akkor, amikor az Ottomán Birodalom harmadik legnagyobb zsidó közösségének otthona volt. Az Izmiri Zsidó Örökség Projektnek köszönhetően ugyanis a Kemeralti néven ismert óváros kilenc történelmi zsinagógáját állították helyre és ezeket múzeumként hamarosan – ez év júniusában – a nagyközönség előtt is megnyitják.

A kilenc zsinagógából hat egymás mellett található egy udvar körül, a maradék három pedig a terület különböző pontjain. A zsinagógák mellett a város főrabbijának egykori hivatalát is helyreállítják. Néhány percnyi sétával közelíthető meg Sábta'j Cvi gyerekkori otthona, valamint egy hajdanvolt kóser borászat épülete. Amikor az összes zsinagóga régi fényében pompázik majd, az izmiri zsidó közösség élő múzeumaként fognak szolgálni. Megtekinthető lesz bennük a helyi szokásokat bemutató kiállítás, az egyes zsinagógák és a látogatóik története, például az Algazi zsinagógáé, amely rabbijának zenész családjáról kapta a nevét, vagy a Portekiz zsinagóga, amelyet a XVI. században alapítottak portugáliai származású észak-afrikai zsidók.

Egyes török városok vezetése egyébként különösebb hírverés nélkül újította fel települése zsinagógáit. Ennek egyik csodálatos példája az Izmirtől nem messze található Bergama Yabets zsinagóga, melyet néhány évvel ezelőttig istállóként használtak, majd a hatóságok renováltatták és gyönyörű belsővel: sakktáblamintás márványpadlóval, színes üveglakokkal és díszes bimával (tóraolvasó emelvény) látták el. Vannak azonban kevésbé szerencsés helyszínek, melyek ki vannak téve az időjárás viszontagságainak és a tolvajok is gyakran látogatják őket. Ilyen például a szintén Izmirhez közel fekvő Priene zsinagógája, melynek hatalmas kövei, klasszikus vonalú gránitoszlopai széttöredezve fekszenek a földön és a helyiek piknikasztalnak használják őket. Nem messze innen, Milasban épp csak néhány éve rombolták le a zsinagógát és a helyén oktatási centrumot létesítettek. Egy másik, ugyanebben a városban folytatott építkezés alkalmával zsidó sírokat tettek tönkre. Mendy Chitrik, a Chábád egyik törökországi rabbija néhány fiattal újratemette az építkezés során kiforgatott és a helyszínen szétszórt emberi csontokat.

és Mehmed effendi néven a szultán ajtónállójaként működött tovább, ám azzal áltatta híveit, hogy kitérése csak színlelt, és hamarosan beteljesíti feladatát. Erre válaszul a szultán Albániába száműzte, és ott is halt meg. Hívei egy része még ezt követően is hitt benne, sőt Dönme néven a mai napig is él egy apró zsidó közösség Törökországban, akik Sábtaáj Cvi – a zsidó hagyománytól radikálisan eltérő – tanait követik.

Kemál Atatürk fellépése

Az Ottomán Birodalom hanyatlásával és területének zsugorodásával a zsidó közösség helyzete és befolyása is csökkent. A XX. század elején a birodalom összesen kétszázezer főt számláló zsidó lakosságának jelentős része a Habsburg Birodalom vagy a születő balkáni államok lakosává vált, a Törökországban maradtak közül sokan az új politikai mozgalmak (cionizmus, újtörök mozgalom) híveivé váltak. Az elavult birodalmat modern, szekuláris állammá formáló Kemal Atatürk nacionalista ideológiája nem kedvezett a soknemzetiségű ország kisebbségeinek, így a zsidóknak sem. Helyenként pogromok robbantak ki, majd 1942-ben bevezették a nem-muszlimokat sújtó, hatalmas összegű vagyonadót, melynek következtében 30 000 zsidó vándorolt ki az országból. Izrael Állam megalakulása után újabb 35 000 zsidó távozott Törökországból és kezdett új életet a zsidó államban.

Az isztambuli pogrom

A Törökországban maradt zsidók élete ezt követően viszonylagos nyugalomban telt, köszönhetően az Izrael és Törökország közötti szoros politikai, gazdasági és védelmi kapcsolatoknak. Ez alól kivételt képezett az 1955-ös isztambuli pogrom, mely alapvetően a város görög lakossága ellen irányult, de nem kímélte a zsidókat és az örményeket sem. Néhány évtizednyi nyugalom után 1986-ban arab terroristák 22 zsidót gyilkoltak meg az isztambuli Neve Sálom zsinagógában egy szombati istentisztelet alatt. 2003-ban ugyanitt, valamint a közeli Bét Jiszráel zsinagógában rob-

bantásos merénylet történt, melynek során húszan vesztették életüket és további háromszázan megsebesültek – zsidók, muszlimok és turisták egyaránt.

Napjaink Törökországa

A XXI. század első éveiben Erdogan elnök iszlamista fordulata és Izrael-ellenes retorikája, illetve a zsidó üzletek elleni bojkottfelhívások egyre több törökországi zsidót tereltek a kivándorlás felé. A célország elsősorban Izrael, de vannak, akik az Egyesült Államokba vagy az 500 évvel ezelőtt elűzött zsidók leszármazottainak állampolgárságot kínáló Portugáliába települtek át. A kedvezőtlen politikai hangulat mellett számos zsidó fiataalt a párválasztás nehézsége szólítja Izraelbe.

Napjainkban mintegy 15 ezer zsidó él Törökországban, elsősorban Isztambulban. A közösség létszáma egyre csökken, ennek oka a növekvő kivándorlás, az alacsony születésszám és a vegyes házasságok növekvő aránya. Ezzel együtt jelenleg 26 zsinagóga működik Törökországban – köztük egy askenázi és egy karaita. A közösség általános és középiskolát, illetve közösségi házakat tart fent Isztambulban és Izmirben.

A Chábád természetesen Törökországban is képviselteti magát. Mendy Chitrik rabbi húsz éve él Isztambulban a **lubavicsi Rebbe küldöttjeként**. Bár az országban lakó zsidók többsége Isztambul környékén él, az izraeli születésű Chitrik rabbi időt és fáradságot nem kímélve járta be az elmúlt két évtizedben az országot: részben ellenőrzi az országban szerteszét fekvő, több tucat, kóser termékeket is előállító gyárat, részben pedig zsidó emlékek után kutat: korábban nem ismert sírokat és fursca, a muszlimokkal való együttélés során kialakult szokásokat keres.

Az 1500 éves szardiszi zsinagóga jól ismert romjai mellett meglátogatta már az első világháború egyik legvéresebb ütközetében, a gallipoli csatában elhunyt zsidó katonák sírjait. Tire városában, ahol egykor nagyszerű tóratudósok éltek, érintetlen, gazzal benőtt sírkövekre buk-

Érdekesség, hogy 1686-ban, Buda visszafoglalásakor a törökökkel vállvetve harcoló zsidók egy része – akik túléltek a vár eleste utáni mészárlást – az Oszmán Birodalomban keresett menedéket, ahol saját közösségeket is alapítottak. Idővel ezek a csoportok beolvadtak a helyi askenázi vagy szfárádi közösségbe.

kant a helyiek elmondása alapján a kórház egy eldugott sarkában. A terület megtisztítása után még a gyászolók kádisát is elmondta az ott nyugvók emlékére. Miután megtekintette Bursa elsősorban múzeumként működő, nemrégiben felújított zsinagógáját, benne az együttélés jelenként csillagokkal és félholddal díszített tóradíszeket, vissza akarták adni a tóraszekrény kulcsát Yusufnak, a gondnoknak. Ekkor a muszlim férfi arra kérte a rabbit, hogy ne a tenyerébe, hanem a kézfejére helyezze a kulcsot. Csodálkozására a helyi közösség vezetője ladino – spanyol zsidó – nyelven elmagyarázta, hogy erre azért van szükség, hogy ne legyen viszály a kulcs miatt. A városban ma már csak hatvan zsidó lakik, de ők őrzik különleges szokásaikat és bíznak közösségük fennmaradásában.

Török-zsidó hagyomány a „mirkado” – a szó valószínűleg a spanyol *mercado* – piac kifejezésből ered. Ha egy gyermek az anya több vetélése vagy betegsége után születik, egy rokon „megvásárolja” az újszülöttet és ő gondoskodik az igényeiről 7-8 éves koráig, hogy becsapják ezzel a sorsot. Moshe Habif, az izmiri *chevra kadisa* (temetkezési egyesület) tagja elmondta, hogy a szokás célja az ember „mázál”-jának, vagyis szerencséjének, sorsának megváltoztatása.

02.
05.

FOTÓK: EMIH ARCHÍV

TUBISUÁT

ÚJBUDA

DEBRECEN

MISKOLC

SZENTENDRE

ZSILIP

A nagy Coca-Cola titok: hogy lett kóser a világ első számú üdítő itala?

HOGYLEHETETT 1930-BAN KÓSER A Coca-Cola?

3. rész

OBERLANDER BÁRUCH írása

A sorozat előző részeiből megismertük Geffen rabbi több éves munkáját, amivel eljuttatta a Coca-Colát a vallásos zsidók asztalára: 1927-től 1935 Peszáchjáig dolgozott azon, hogy az üdítőt előállító üzemek átálljanak a kóser gyártásra¹. Mindezek után meglepő lesz, hogy 1930-ban egy másik rabbi már kósernek nyilvánította az üdítőt. Ki volt ez a rabbi és hogy kerülhetett erre sor?

Pardes rabbi újra indítja Amerikában lengyelországi folyóiratát

Smuel Áron háLévi Pardes (1887–1956) Lengyelországban született és nevelkedett és különböző lengyel, valamint galíciai városok rabbija volt. 1913-ban és 1922-ben szerkesztette és kiadta a *HáPárdész* (A cím jelentése „A liget” és egyben egy szójáték a rabbi nevével) című rabbinikus folyóiratot. 1924-ben emigrált az Egyesült Államokba és 1927-ben telepedett le Chicagóban². Itt rögtön újraalapította a *HáPárdész*t, immár havi folyóirat formájában, ami a mai napig megjelenik.

Kezdetben a *HáPárdész* volt az egyetlen ilyen folyóirat az Egyesült Államokban. Az Amerikában élő leghíresebb ortodox rabbik publikáltak benne háláchikus témákban írt cikkeket és mély talmudi elemzéseket egyaránt. A folyóiratot lapozva rögtön feltűnik, hogy a Pardes rabbi élete során megjelent számokban szokatlanul sok a hirdetés és reklámcikk, amelyek döntő többsége kóser élelmiszereket és italokat reklámoz, melyekre ő maga vagy másik rabbik biztosították a kósersági felügyeletet. Egyértelmű, hogy ezekből a hirdetések közül befolyt pénz tartotta fenn a lapot³. Mivel valószínűleg minden ortodox rabbi olvasta az újságot, nem meglepő, hogy a kóserélelmiszer-cégeknek megérte itt hirdetni.

HáPárdész 1930-ban: „Coca-Cola, az amerikai nemzeti ital... a legteljesebb mértékben kóser”

Ezek közé az írások közé illeszkedik az 1930. decemberi szám 3. oldalán megjelent egész oldalas, „Coca-Cola, az amerikai nemzeti ital” című aláírás nélküli írás, melynek alcímében szerepel: „A Coca-Cola cég fejlődése, az ital minősége és kósersága”.

„A nagy és hatalmas cégek, a gyártási és üzleti vállalatok közül nagyon híres a Coca-Cola cég, ami előállítja a fajtájában egyedülálló italt az egész Egyesült Államokban, ami Coca-Cola néven ismert. Ez az ital nagyon hí-

res ebben az országban és mindenhol, ahol az emberek baráti vagy társasági célból összegyűlnek, ott ezt az italt szolgálják föl, ami megörvendeztetti az ember szívét” – kezdődik a cikk, aminek lezárásaként a szerző úgy fogalmaz: „Ez az ital tiszta és »pure« [sic. a héber szövegben a tisztaságot jelentő angol szót is használja a héber kifejezés mellett]. Nagy és híres vegyészek már megdicsérték és az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága már ítéletet hozott a tisztaságáról.”

„Ez az ital a legteljesebb mértékben kóser” – folytatja a szerző. – „Azok a természetes anyagok, amikből összeáll a Coca-Cola ital: tiszta és többször csíráztatott víz, 89,305%-ban, tiszta cukor 10,19[0]%-ban, természetes gyümölcsleves ízítők 0,435%, olyan sav,

HÁPÁRDÉSZ FOLYÓIRAT, 1930

PARDES RABBI 1930-BAN:

„COCA-COLA A LEGTELJESÉBB MÉRTÉKBEN KÓSER”

ami az összes növényben benne van 0,05% és lé, ami kijön a tealevelekből, 0,015% összesen 100%.

A híres kémiai szakembereink kimondták, hogy a Coca-Colában nincs semmilyen tiltott keverék és megfelelő, hogy a királyok asztalára kerüljön [rabbinikus kifejezés⁴ a különösen jó minőségű élelmiszerekre]. Ebben az italban csak természetes növényi alapanyagok vannak.

Fölösleges tőlünk, hogy agyon magasztaljuk a Coca-Cola italt, hisz mindenki ismeri és nagyon híres, elterjedt és ez a dicsérete!!!”

Ugyanebben a számban⁵, az utolsó lapon több mint féldoldalas Coca-Cola hirdetés szerepel, amelyben a fentiekhez hasonlóan dicsérték az italt, az szerepel: „a Coca-Cola a legteltesebb mértékben kóser, a legmagasabb fokú *mehádrin* [szó szerint: a *mehádrin mehádrinja*. A *mehádrin* szó jelentése díszes, a szigorúan és nagyon magas színvonalúan kóser dolgok megjelölésére szolgáló jelző]”. A hirdetés alján keretben szerepel a következő igazolás: „Vizsgáldtam, nyomoztam és ellenőriztem mindenféle italokat, amelyek a Coca-Cola gyárból származnak, és azt találtam, hogy még a gyanúja sem merül fel annak, hogy lenne benne valami tiltott keverék, az elejétől a végéig. Minden gyümölcsökből és természetes alapanyagokból készült és megfelelő, hogy a királyok asztalára kerüljön. Kik a királyok? A rabbi⁶. Aláírás: Smuél Áron háLévi Pardes, a HáPárdesz szerkesztője és kiadója”.

HÁPÁRDÉSZ FOLYÓIRAT, 1930: „COCA-COLA, AZ AMERIKAI NEMZETI ITAL”

Pardes rabbi 1931-ben: „a Coca-Cola... gyár tulajdonosai felfedtek előttem minden titkot”

Ugyanez a hirdetés megjelent a következő számban, 1931 januárjában is. A februári számban nem volt hirdetés, míg a márciusi számban újra megjelent a hirdetés az utolsó oldalon, de megváltozott a hirdetés alján a keretben lévő szöveg: „Az utóbbi időben meglátogattam a Coca-Cola központi gyárát Atlantában, Georgia államban és a gyár tulajdonosai felfedtek előttem minden titkot, még a titkos »secret« [a titkot jelentő angol szó héber betűkkel] összetevőt is. Mindent megvizsgáltam és ellenőriztem és azt találtam, hogy a Coca-Cola kóser és a háláchá szerint meg szabad inni”.

További változás, hogy a kóserságról szóló részből kimaradt, hogy a „*mehádrin mehádrinja*” és feltűnően hiány-

PARDES RABBI 1931-BEN: „A COCA-COLA KÓSER ÉS A HÁLÁCHÁ SZERINT MEG SZABAD INNI”

zik, hogy az ital méltó lenne arra, hogy a rabbi asztalára kerüljön, csak annyit állít, hogy háláchikusan kóser.

Mi történt 1930 decembere és 1931 márciusa között, amitől visszafogottabbá vált a kóserság foka: míg az elején *mehádrin* és minden rabbi asztalára méltó, most már csak simán háláchikusan kóser? Egyáltalán, miért rohant el hirtelen az atlantai gyárba Pardes rabbi?

Pardes rabbi meg próbálja győzni Geffen rabbit a Coca-Cola kóserságáról

Geffen rabbi archívuma elárulja, mi történt a kulisszák mögött ezekben a hónapokban. Itt ugyanis megtalálható egy 1931. február 17-én kelt levél⁷, amelyben Pardes rabbi leírja, hogy az előző évben több rabbi fordult hozzá azzal a kéréssel, hogy jelentessen meg egy hirdetést a HáPárdészben, miszerint a Coca-Cola kóser Peszáchra. Mint írja, először elzárkózott ettől, ám miután tisztázta, hogy a Coca-Cola valóban kóser, a decemberi számban elsőként hirdette meg, hogy a Coca-Cola kóser.

Mivel azonban azt hallotta – írja Pardes rabbi –, hogy Geffen rabbi szerint a Coca-Cola nem kóser, ezért fordul magyarázatért. Szerinte, mivel Észak-Amerika több városában már megkapta az üdítő a kósersági pecsétet Peszáchra és egész évre, ezért Geffen rabbinak bizonyítani kell az állítását, miszerint mégsem kóser a Coca-Cola.

Sajnos Geffen rabbi archívuma csak a neki szóló leveleket tartalmazza, a saját maga által írtak másolatát nem őrizte meg, azonban úgy tűnik, nagyon gyorsan válaszolt erre a levélre, mert február 28-án már meg is írta Pardes rabbi a viszonzását. Ebben azt írja, hogy annak ellenére, hogy többször elolvasta Geffen rabbi válaszát, még mindig nem érti, mi az, ami zavarja a Coca-Cola kósersági státuszában. Azt is írja, hogy ő ellenőrizte a chicagói Coca-Cola üzemet, és nem talált semmiféle nem kóser alapanyagot és nem tudja elképzelni, hogy ott más alapanyagot használnának, mint az atlantaiban. Ennek ellenére ebben a levélben jelzi, hogy most már el fog utazni Atlantába, hogy megnézzé a központi üzemet is. A levelet a következő megjegyzéssel fejezi be: „Írtam múlt héten mindazoknak a rabbioknak, akik kósersági pecsétet adnak a Coca-Colára és beszámoltam nekik erről a problémáról” (valószínűleg emiatt nem jelent meg a hirdetés a februári számban).

A Coca-Cola több palackozóüzeme a helyi rabbik ellenőrzése alatt állt

Ahhoz, hogy a fenti utalásokat megértsük, tudnunk kell, hogyan készül a Coca-Cola. A titkos szirupot – értelem-szerűen – csak néhány üzemben (így ekkoriban pl. Atlantában és Chicagóban) gyártották, innen szállították a többi palackozóüzembe, ahol víz, cukor és szén-dioxid hozzáadásával készült el a végleges üdítő. Az egyes rabbik a saját városukban található palackozóüzemet ellenőrizték és adták ki a kósersági engedélyt, ahogy ez egy 1938-as hirdetésben is olvasható⁸: „A Coca-Cola kóserságát az Egyesült Államok legnagyobb rabbijai hagyták jóvá. Az összes nagyobb városban, ahol zsidó közösség található, a Coca-Cola kóserságát a helyi közösség elismert rabbija biztosítja”.

Úgy tűnik, hogy az eredeti állapot szerint a helyi rabbik abból indultak ki, hogy a szirup kóser, hisz a Coca-Colát növényi alapú üdítőként hirdette a cég. Pardes rabbi volt az első, aki magát a szirupot is ellenőrizte úgy, hogy meglátogatta a chicagói üzemet, ami után kimondta a szirupról, hogy kóser. Ez sokat segített a fent említett helyi rabbiknak, akik innen-től a szirup kóserságát illetően Pardes rabbi ellenőrzésére hagyatkoztak.

Kik voltak azok a rabbik, akik a helyi üzemek kóserságát ellenőrizték? Az első, akit találtam⁹, az Slomo Jichák Levin (1886–1984) Minneapolisi, Minnesota állam rabbija, aki egy 1927-es hirdetés szerint kimondta, hogy a Coca-Cola „Szigorúan kóser Peszáchra”¹⁰.

Egy 1932. május 20-i levélben a Tennessee állambeli Memphis közösség a Coca-Cola státuszáról érdeklődött

SLOMO JICHÁK LEVIN
MINNESOTAI RABBI, AKI
MÁR 1927-BEN KÓSERNAK
HIRDETTE A COCA-COLAT

Geffen rabbinál¹¹: „Azért érdeklődik [Mose Nátán] Texon rabbi [1891–1942] a kóserságról, mert ő hechsert adott erre az italra a chicagói Pardes rabbin keresztül”. Egy 1933-as hirdetés¹² szerint Jichák Dávid Essrig (1893–1976) Los Angeles, Kalifornia állam rabbija is ellenőrizte a Coca-Colát. Ugyanabban a számban meg-

jelent egy hirdetés¹³ a „Rendelje meg kóláját peszáchra üvegben” címmel, miszerint: „A Coca-Cola Palackozó Vállalat, ennek a páratlan italnak, a Coca-Colának a dél-kaliforniai palackozó és forgalmazó [cége] különösen nagy kiadásokat és nehézségeket vállalt, hogy a déli vidéken élő zsidó családoknak biztosítsa azt a kólát, ami abszolút »peszáchdik«.

Egy *mesziách* (felügyelő a Rabbikus Bíróság képviseletében) folyamatosan jelen van a palackozási munkánál. Így biztos lehet abban, hogy az ön Coca-Colája kóser Peszáchra. Peszáchra házhoz szállíttathatja rekesszel, hívja PR. 6431”.

A fent említett hirdetés szerint 1938-ban – amikor is már Geffen rabbi biztosította a szirup kóserságát – „a híres” Cvi Hirs háKohén (1898–1969) New Yorki-i rabbi szavatolja az üdítő kóserságát.

Egy, a *Time* magazinban megjelent olvasói levélben találunk utalást arra is, hogy még magának Geffen rabbinak is volt egy társa¹⁴: „A Peszách ünnepéről szóló érdekes cikke (Time, április 29.) kapcsán érdekelheti, hogy az atlantai ortodox zsidók először ihattak Coca-Colát az ünnepi időszakban. Az atlantai rabbik jóváhagyásával a különleges Coca-Cola palackok kupakját kóser szimbólummal látták el, és az ezt jelző táblákat az italadagolókon is elhelyezték. Az italt nem módosították semmilyen módon” – írja Smuel Glick. Hogy kiket takar a többes számú „rabbik” kifejezés, az egy atlantai lap írásából derül ki¹⁵: „A Coca-Cola kósernek van nyilvánítva Atlantában Peszách alatt... Az ezt hirdető jelölések, amelyeken Tobias Geffen és Harry H. Epstein rabbi neve szerepel, megtalálhatóak sok italadagolón és a palackok kupakján azokon a helyeken, amelyeket nagy számban látogatnak zsidók”. Az itt említett Cvi Chájim Epstein (1903–2003) szintén atlantai rabbi volt, egy másik ortodox hitközségben.

JICHÁK DÁVID ESSRIG RABBI
A TALMUDHOZ ÍRT MŰVE ELSŐ
KÖTETÉNEK CÍMLAPJA, 1952

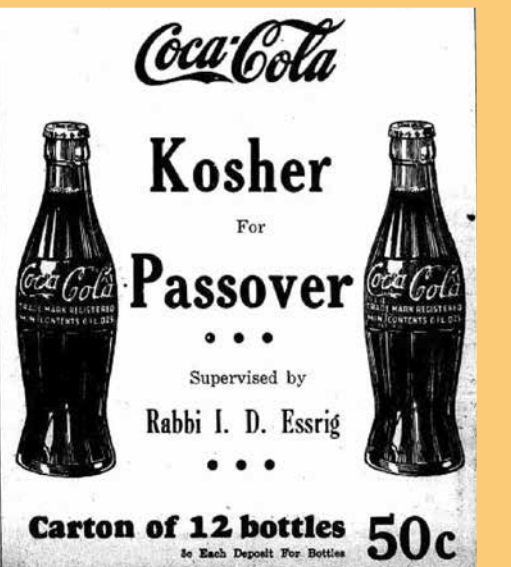

THE AMERICAN JEWISH WORLD, 1927

Úgy vélem, a Coca-Cola cégnek nagyon fontos volt, hogy minden réteg fogyaszthassa az italukat, ezért több különböző rabbit kértek fel a kósersági ellenőrzésre, és valószínűleg meg is hálálták a munkájukat.

Geffen rabbi responsumával cáfolja a megengedőbb véleményeket

A Hápárdész márciusi hirdetéséhez visszakanyarodva: ebből kiderül, hogy Pardes rabbi valóban járt közben Atlantában, ahol, úgy tűnik, érdekes módon, hogy őt is beavatták a titokba, talán a korábbi chicagói együttműködés hatására.

B'NAI B'RITH MESSENGER, 1933

kóser, ahogy egy pár év múlva ki fogja fejteni egy írásában, lásd lentebb. Akár itt tudta meg a glicerinnel kapcsolatos problémát, akár nem, mindenképpen úgy tűnik, hogy nem értett egyet Geffen rabbival: míg utóbbi egyértelműen nem-kósernek minősítette az italt, addig Pardes rabbi szerint kóser, csak lehet, hogy „nem minden rabbi asztalára”.

ORDER YOUR "COKE" IN PASSOVER BOTTLES

The Coca Cola Bottling Company, the Southern California bottlers and distributors of that peerless drink—Coca Cola, have gone to a special expense and trouble to provide the Jewish families of the Southland with "coke" that is absolutely "pesachdik."

A mashgach (inspector, representing the Rabbinical Tribunal) is present constantly at the bottling works. Thus you may feel certain that your Coca Cola is kosher for Passover. You can have a case delivered to your home for Passover by telephoning PR. 6481.

B'NAI B'RITH MESSENGER, 1933

Sajnos Pardes rabbi eredeti leveleit egyelőre én nem láttam, csak az egyik történész által írt összefoglalót olvastam¹⁶, így nem világos, hogy Pardes rabbi azért állította, hogy a Coca-Cola kóser, mert 1. nem tudta, hogy van benne glicerinnel, vagy azért, mert 2. szerinte lehet hivatkozni a *bitul* annulálási folyamatra, vagy 3. szerinte maga a glicerinnel

Kosher Cola

Sirs:

In connection with your interesting article on the celebration of Passover (TIME, April 29), you may be interested to know that, for the first time, Atlanta orthodox Jews were allowed to drink Coca Cola during this solemn season. With the approval of Atlanta rabbis, special Coca Cola bottle caps were stamped with the Kosher symbol and signs denoting the same were displayed in soda fountains. The drink was not altered in any way.

SAMUEL GLICK

TIME MAGAZIN, 1935

Úgy vélem, a fenti alapján már jobban érthető Geffen rabbi hosszú responsuma, ami alkalmas volt arra, hogy megcáfolja a megengedőbb véleményt a tiltott glicerinnel bekeverésének annulálásával (*bitul*) kapcsolatban.

COCA-COLA RULED KOSHER IN ATLANTA DURING PASSOVER

Coca-Cola is kosher during Passover. Atlanta Jews who enjoy the "pause that refreshes" may continue to spend their nickels on Atlanta's most famous product during Passover Week.

For the first time in Atlanta, Coca-Cola has been included among the foods and drinks that orthodox Jews may use during Passover. This does not mean that the drink is any different now than it has always been, but merely that the Jewish rabbi has performed the necessary inspection and ritual that certifies it is pure in the religious sense of orthodox Jewry.

Signs announcing this fact, bearing the names of Rabbis Tobias Geffen and Harry H. Epstein may be seen in many soda fountains and there is also a special "kosher" mark on the caps of bottled Coca-Cola for sale in places patronized largely by Jews.

THE CONSTITUTION, 1935

Geffen rabbi nem csak hogy nem fogadta el Pardes rabbi érvelését, hanem csöndben és állhatatosan tovább dolgozott a Coca-Cola kóserságáért: tovább tárgyalt a Coca-Cola céggel, míg nem sikerült megoldani a glicerinnel és az alkohol problémáját azáltal, hogy valódi növényi alapanyagúra cseréltette azokat. Így adhatta meg 1935 Pészachjára az immár teljes körű és valóban *mehádrin* kóser engedélyt. Ezzel zárult az első konfliktus Pardes rabbival – ám nem ez volt az utolsó összecsapásuk.

¹ Az alábbiakban két fontos forrásra hivatkozom: (1) Adam Mintz, „Is Coca-Cola Kosher? Rabbi Tobias Geffen And The History Of American Orthodoxy”, in: *Rav Chesed: Essays in Honor of Rabbi Dr. Haskel Lookstein* 2. kötet 75–90. oldal; (2) Roger Horowitz, „Kosher Coke, Kosher Science”, in: *Kosher USA: How Coke Became Kosher and Other Tales of Modern Food* 19–45. és 268–269. oldal; ² *Aviné Smuel* 261. oldal; Horowitz uo. 35. oldal; ³ Lásd még Horowitz uo.; ⁴ *Sulchan áruach, Jore déá* 113:1; ⁵ Mintz uo. 80. oldalon nem vette észre, ezért azt írta, hogy csak a következő hónapban, 1931. januárban kezdődött a hirdetés. Horowitz uo. átvette a hibás adatot; ⁶ Elterjedt rabbinikus kifejezés, a Talmud, *Gitin* 62a. alapján; ⁷ Pardes rabbi az alábbi két levél tartalmát idézi Mintz uo. 79. oldal; ⁸ *Hájöhudi* folyóirat 1938. április 178. oldal; ⁹ Lásd <https://edmon.substack.com/p/sparkling-passover-issue>; ¹⁰ *The American Jewish World*, 1927. április 15. 27. oldal; ¹¹ Idézi Mintz uo. 78. oldal; ¹² *B'nei B'rith Messenger* 1933. április 7. 11. oldal; ¹³ Uo. 15. oldal; ¹⁴ *Time*, 1935. május 13. 4. oldal; ¹⁵ *The Constitution*, 1935. április 20. 4. oldal; ¹⁶ Lásd fent, 6. lábjegyzet.

A zsidó szobrász, aki csak nevet váltott, de vallást nem

CSEH VIKTOR írása

A szobrászat finoman fogalmazva sem éppen egy zsidó szakma: a hazai – és talán a nemzetközi – művészvilágban olyan kevés zsidót lehet találni, pláne olyat, aki Budapest látképéhez is jelentősen hozzájárult, hogy a Judapest anno rovatában helyet érdemel Róna József. Természetesen a művészvilágban kifejezetten sok zsidó származású embert találunk, ám – sajnos – zsidó vallásút csak keveset. A nem mindennapi életművet magáénak tudó Róna József csak nevet váltott, vallást azt nem. Életéről és művei születésének regényes történetéről mesélünk.

A ROZSNYÓI SZOBORAVATÁS A KÉPES VASÁRNAPBAN
– A TRIBÜN ELŐTT DÍSZMAGYARBAN RÓNA, MELLETTE FELESÉGE ÜL

Egy purimi emlék a gyermekkorból

Fejér megye egy régi zsidó hitközségét, a lovasberényit gyarapította 1861. február 1-jén, vagyis 5621. svát hó 21-én a Rosner család, amikor Rosner Simon gabonakereskedőnek és feleségének, Krausz Nettinek megszületett a harmadik gyermeke, a kis Rosner József. Ekkor még nem is sejtették, hogy a berényi, Fő utcai házból a király egyik kedvenc szobrásza indul útjára.

Róna életét részletesen megismerhetjük 1929-ben megjelent életrajzi regényéből, amelyben hosszú oldalakat szentel gyermekkorának, melyet mélyen átszöttek a régi hagyományok és a zsidó vallás – a megható életképek közül álljon itt egy purimi emlék:

„Ünnepi estéken néha az egész család s a szomszédság összeverődött az öreg asszonynál [Rónaéék házában volt egy bőrös bolt és egy hozzá tartozó szoba, ahol az idős Brachfeldné élt – szerk.], de csak a felnőttek élvezhették ezt a kegyet, mert bennünket, kicsinyeket nem bírtak el az idegei!... Így történt ez egy purim-estén is. Engemet, Sampelet és Tónit korán lefektettek, ami bizony nekünk sehogy sem tetszett, különösen, amikor néhány maskarát láttunk megérkezni s hallottuk, hogy benn nagyon vígan vannak. Az ajtóhoz lopózkodtunk s bekukucskáltunk s amit benn láttunk, valósággal elkápráztatta szemünket.

Hosszú terített asztal tárult szemünk elé, amely roskadt a sok isteni falat alatt! Volt ott sült csirke, fiatal galamb, peccsenyék garmadával, kalácshegyek, mindenféle torta és cukorsütemény. Hosszúnyakú palackok sorakoztak az asztalon s az egész társaság jóízűen falatozott s nagyokat ittak.

A vendégek nagyszerűen voltak maszkírozva. Baumgarten Kóbele, a szabó, a község legnagyobb kópéja és hu-

moristája, hosszú vörös kabátot öltött magára, himlőheyles arcából hosszú, papendekli-orr meredt elő, oldalán tarkára festett hatalmas fakard fityegett s bádofgazák sisakján vörös tollbokréta illegett-billegett. Hat gyermeke is ott volt s azok is mind nagyszerűen voltak maszkírozva és apjukkal együtt énekeltek a tréfás purim-dalokat, már amennyire teletömött szájuk ezt megengedte! [...]

Összefutott a nyál a szájunkban s rövid haditanács után elhatároztuk, hogy bármi történik is velünk, mi bizony berobogunk! Felrántottuk az ajtót s már benn is voltunk! Illően mi is kimaszkíroztuk magunkat. Fejünkre húztuk hosszú hálóingünket, úgy, hogy mi alig láttunk, a mélyen tisztelt publikum azonban mindent láthatott. Hirtelen nagy csend támadt, amelyet kitörő rivalgás váltott föl. [...] Teletömtek bennünket tortával, süteménnyel, amit egy sarokban meghúzódva, vígan fogyasztottunk el. Nem is lármaztunk, amíg a finom falatokat majszoltuk.”

Az Arany-pályázat

Noha Róna nevét a 19. század utolsó felében egyre szélesebb körben ismerték meg a nemzetközi szakmában, elsősorban, miután 1884-ben a berlini nagy szobrászati díj első helyét is elnyerte; a nagyérdemű magyar közönség elé az 1887-es Arany János szoborpályázat kapcsán lépett. Az *Egyenlőség* mint „zsidó vallású szobrászt” aposztrofálta,² mely közlésben egyértelműen a valláson volt a hangsúly, hiszen ekkoriban, vagy nagyjából ez időtől egyre gyakrabban csak mint „zsidó származású” emberekről lehetett beszélni a művészvilágban.

A beérkezett tíz pályamű mintáiból még az ősszel kiállítás nyílt az iparcarnokban, s a kritikusok Strobl Alajos (1856–1926) mellett a 25 éves Rónát éltették, jóllehet

a legtöbbben kiemelték, hogy a költőfejedelem már-már görnyedt testtartása elhibázott, mégis egyhangú lelkesedéssel írtak róla.³

A pályázatot végül Strobl nyerte, Róna „csak” a IV. helyért járó 1000 forintos díjat kapta.⁴ Bár minden bizonyítvánnyal Rónát nem különösebben vigasztalta, de a Múzeumkertben felállított Arany-szobornak így is lett zsidó vonatkozása, ugyanis a talapzat Toldi Miklós alakját egy zsidó atléta, nevezetesen Müller Dávid (1867–1945) ihlette. Müller a Beitscher-féle uszodában edzett, és éppen a vízből mászott ki, amikor elé lépett egy úr, aki Strobl Alajosként mutatkozott be... majd gyorsan előadta, hogy az Arany-szobor egyik mellékalakjával, Toldival bajban van. Piroskát már megmintázta az egyik Széchényi grófnőről, ám a Toldihoz hiába van modellje – Pekár Gyula (1866–1937) író, később országgyűlési képviselő és miniszter –, mert az hiába izmos, nem olyan „proporcionált”, mint Müller.⁵ Így lett a főváros egyik leghíresebb szobrának Toldi Miklósa zsidó...

Az államférfi Kossuth szobrása

Azt ma már csak kevesen tudják, hogy 1890-ben Róna Torinóban járt, egy hosszabb látogatásra Kossuth Lajosnál (1802–1894), aki modellt ült neki egy mellszoborhoz. A „turini remete” szívélyes fogadtatása azért is volt figyelemre méltó, mert addig Kossuth csak Zala Györgynek (1858–1937) engedte megformázni magát.⁶

ARANY SZOBORPÁLYÁZAT AZ ORSZÁG VILÁGBAN

Azt írják, hogy amikor a kész szobrot megtekintette a nagy államférfi nővére, alsó- és felsőruttkai Ruttkayné Kossuth Lujza (1815–1902), akkor azt mondta, hogy „még így művész nem adta vissza Kossuthnak arcvonásait”.⁷

Már a szobor elkészültekor említették, hogy abból a művész nagyszámú öntvényt fog készíteni és azt áruba is fogja bocsátani, ám aki azt gondolná, hogy Róna jó üzletet csinált Kossuthból, annak csalatkoznia kell, nem igen akadt vevő a szobrokra. Róna önéletrajzi könyvében is ír arról, hogy nem járt ezekkel az országban ő volt az első, aki úgynevezett „szalonplasztikával” foglalkozott. A görög mitológiából merített alakjai meglehetősen nagy sikert arattak – 1889-ben például Röck Szilárd-díjjal jutalmazták a „Megszorult faun” című alkotását, melyről még a király is elismerően nyilatkozott.⁸ Azonban, ahogy maga írta:

„[...] faunjaim és nimfáim nagy sikereket arattak, de vevő még mindig nem akadt és a Műcsarnokban évtizedeken át nem adtam el ilyen kis bronzot. Így hát gipszbe öntöttem ezeket s olcsó pénzért adogattam el... Azonban ezzel sem boldogultam és ha nem foglalkoztam volna dekoratív szobrászattal, felkophatott volna az álam!... Képekre már akadt vevő, de a plasztika iránt nem volt érzékük a vevőknek s nagyon sok pompásan berendezett és képekkel díszített lakásban híre-hamva sem volt szobornak... Ma már mindez megváltozott, de a mai művésznemzedéknek sejtelve sincs arról a küzdelemről, amelyet mi, úttörők folytattunk nyomoron és tenger akadályokon át a puszta fennmaradásért!”⁹

Művészhez művésznő rendeltetett

Az 1892-es év elején jeles esemény helyszíne volt a Dohány utcai neológ nagyzsinaagóga, ugyanis itt tartotta esküvőjét Róna József szobrász és Keményffy Gizella (1869–1959) opera-énekesnő, énektanár – a budapesti börtettkár, Keményffy Gábor Ádám (szül.: Hartman Gusztáv, 1832–1899) leánya és Vészi József (szül.: Weisz, 1858–1940) újságíró, később országgyűlési képviselő sógornője. Dr. Kohn Sámuel (1841–1920) főrabbi a vallás és a művészet között feszülő viszonyt ecsetelte a chüpe előtt.¹⁰

Sorra bukott pályázatok

Róna tehát aratott sikereket, s több nagyobb köztéri szoborpályázatnál is az elsők között emlegették, nagyobb megbízatást mégsem sikerült kapnia, hiába robotolt a műtermében. Ennek Róna pályája kezdetén még a Király utca 15. szám alatti otthonában volt a székhelye,¹¹ majd hat évvel később, vagyis 1894-től a Lipót (ma: Szent István) körút 8–10. alatt bérelt magának műtermet,¹² végül pedig 1899-ben a Szabó József utca 12. alá költöztette,¹³ ahol Nay Rezső (1853–1907) építész barátjával vásároltak közösen telket, majd épített rá házat.

Részt vett az 1893-as nagy Andrassy-szobor pályázaton is, melyre Róna úgy emlékezett vissza, hogy Zala György (aki végül elnyerte a pályázatot) azzal fenyegetőzött, hogy emigrál, ha nem ő kapja a megbízást. Történt ugyanis, hogy Gustav Eberlein (1847–1926) német szob-

JUDAPEST ANNO

rász (a pályázat ugyanis nemzetközi volt) egy korábbi, Vilmos császárt ábrázoló tervét vette elő, s gyakorlatilag csak az uralkodó fejét formázta át a magyar diplomata képére. Az egyszerű megoldás összességében a zsűrinek nagyon tetszett, annál kevésbé Zalának, aki nyilvánvalóan sok időt fektetett a tervezésbe, ezért inkább megfenyegette a bírálókat.¹⁴

„Zumbuscht és a müncheni Millert szakértőül hívták meg s napokig tartott, amíg döntöttek. Eberleinnek nagy pártja volt a laikusok között, de a két művész ellene volt. Ők elsősorban Zalát, vagy engem, aztán Stroblt jelölték. Végre is Zala győzött. Eberlein lett a második s Strobl a harmadik díjnyertes. Az én tervemet és Kleinét megvették. Ismét megbuktam tehát s égre-földre esküdöztem, hogy soha többé pályázaton részt nem veszek. Kár az időért! Protekció és intrika ellen úgy sem tudok küzdeni. És szavamnak is álltam – a legközelebbi pályázatig!”¹⁵

És utóbb siker koronázta Róna kitartását, hiszen hamarosan ő készíthette el Klapka György (1820–1892) honvédtábornok Fiumei úti síremlékét, majd 1896-ban Komáromban (Komárno, Szlovákia) – ahol Klapka az 1848-as szabadságharcok sikeresen megvédte a várat – a „várvédő” szobrát is,¹⁶ mely máig a város főterének díszé.

A „nagy” zentai felkérés

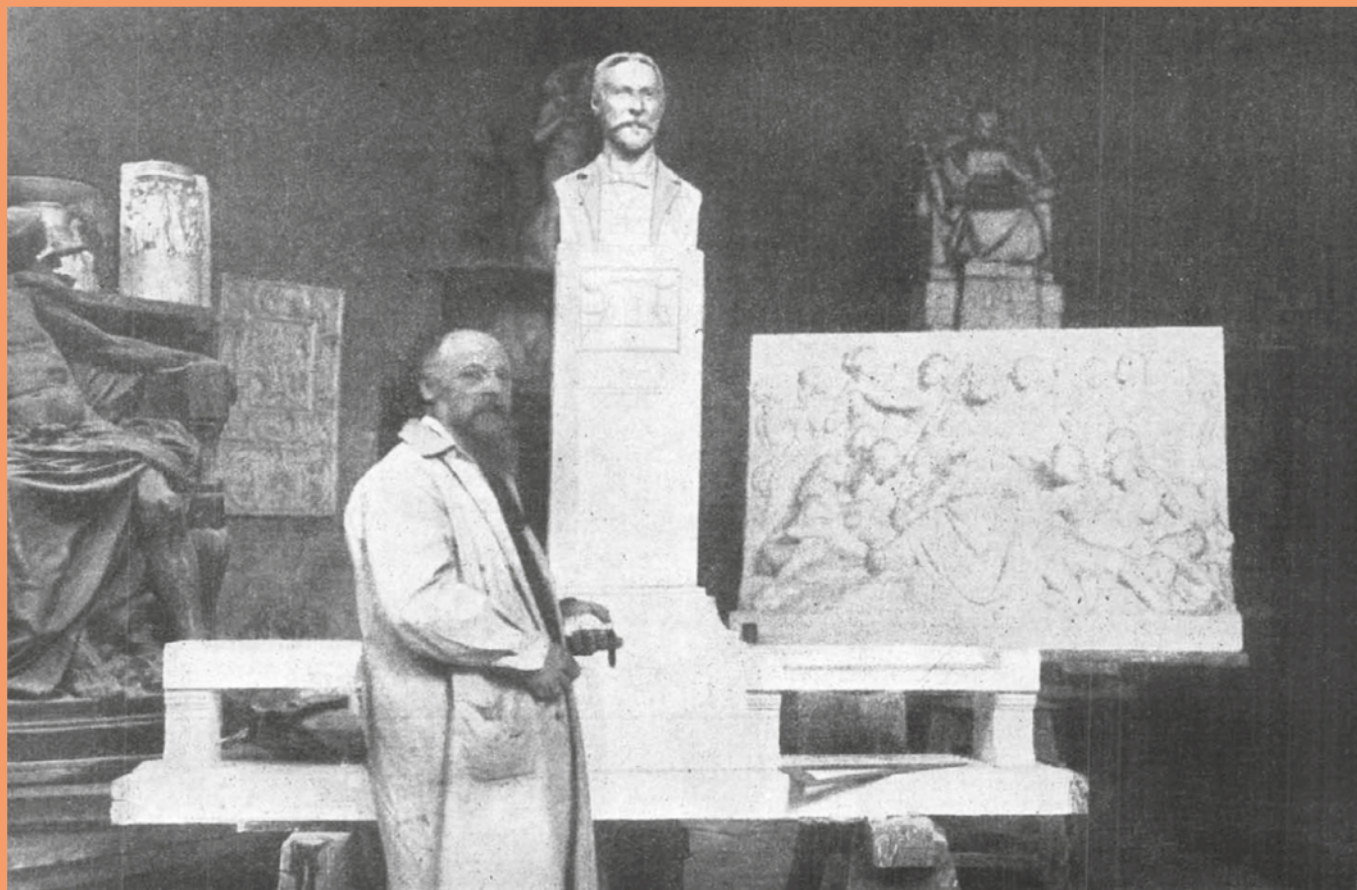
„Róna mestert keresem, Zentáról vagyok” – köszönt be egy hajlongó kis ember a műterem ajtajában a millenni-

um évében, s gyorsan előadta az alkotó szobrásznak, hogy ő a délvidéki Zentáról (Senta, Szerbia) jött, ahol Savoyai Eugén (1663–1736) hercegnek akarnak egy lovas szobrot állítani, ha Rónát érdekelné a dolog, s képes szűk egy év alatt elkészíteni, akkor ő szerény közvetítői díjért összeköti a polgármesterrel, aki a pályázatot most tervezni kiírni...¹⁷

Róna csak a tervezéskor realizálta, hogy nem elég, hogy rettenetesen szűk határidővel vállalta a „törökverő” szobrát, de ráadásul a herceg egy alacsony ember volt, aki egy hatalmas spanyol mént lovagolt. Hogy tud tehát hű maradni a valósághoz, de elkészíteni a kompozíciót úgy, hogy ne a ló domináljon? Morfondírozása közben egy álmatlan éjszakán ugrott be neki, hogy még, amikor Bécsben tanult és a lovakat tanulmányozták, akkor egy tizenöt év körüli suhanc milyen pompásan ült meg egy lipicai mént; teljesen uralta a helyzetet... Így lett az ismeretlen istállófiú a megoldás. Ebből az emlékképből és Andrássy Tivadar (1857–1905) gróf lipicai kölesönlovából született meg a szobor.¹⁸

Am Zenta nem tudta kifizetni a megrendelt szobrot! Svindli volt a dologban... Az összekötő – aki közvetítői díjáról nem akart lemondani – azt javasolta Rónának, állítsa fel maga Zentán a kész remeket, oda eljönne a király is, a város elszégyelné magát, s végül kifizetnék. Am még a nyersanyag árát is Róna fizette, így esze ágában sem volt még további költségekbe verni magát, hogy elszállíttassa

RÓNA JÓZSEF 1918-BAN A VASÁRNAPI UJSÁGBAN

a monstrumot. Az ügyből nagy botrány lett, az élclapoktól a komolyabb újságokig mindenki foglalkozott vele. Közben a remekművet magában, vagyis talapzat nélkül a Múcsarnok előtti lépcsőn állították ki, ahol rendre nagy tömeg nézegette.

A királyi intervenció

Rónát a sógora, Vészi jóvoltából fogadta Széll Kálmán (1843–1915), ám a miniszterelnök meglehetősen haragosan indította:

„– És hol volt a szeme! Hogy tudott így beleesni ebbe a dologba!

– Önnel is épp úgy megesett volna az én helyemben, excellenciás uram! Zenta városa küldöttsége jött hozzám a polgármesterrel az élen s egy szép megbízást hoztak. Ki gondolhatta, hogy itt nincs rendben valami? Én nem sokat értek pénzügyi dolgokhoz.

– Oh! Maga... maga idealista!

– Marha! Talán ezt akarta excellenciád mondani.

– Eltalálta – mondotta nevetve. – Szép levest főztetek nekem. Öfelsége bizonyára értesült már a dologról, mert semmi sem kerüli el a figyelmét. És el vagyok rá készülve, hogy a legközelebbi audiencián megkapom a magamét!”¹⁹

Széll ezután utasította Rónát, hogy gyűjtsenek aláírássokat a művészársadalomban, hogy ne eshessen meg velük is hasonló, majd aztán meglátja mit tehet. Fadrusz János (1858–1903) szobrász és Fényes Adolf (szül.: Fischmann, 1867–1945) festő álltak a mozgalom élére és harmadnapra már több mint száz művész aláírásával került a petíció a miniszterelnök elé. Nem sokkal később egy miniszteri tanácsos kopogtatott Róna műtermében és fotókat kért a lovas szoborról. Kis idő múlva pedig Hauszmann Alajos (1847–1926) építész lepte meg Rónát, aki tudta, hogy Hauszmann a vár új építkezésének a vezetője. A szobrász nagy álmokat szólt, mely álmok hamarosan valóra váltak.²⁰

Öfelsége 1900 tavaszán utasította Széllt, hogy az állam vásárolja meg a szobrot, s azt állítsák a budai vár elé, Budapest talán legszebb helyére.²¹

Igy lett Róna legnagyobb pároltója maga a király, az Erzsébet-emlékmű is az ő utasítására valósulhatott meg 1901-ben. Igaz, az sem az eredetileg tervezett helyen, a városligeti tó partján, hanem Gödöllőn,²² ahol máig áll.

A Kossuth-szobrok

Szerencsére Róna más nagyobb megrendelésesei gördülékenyen alakultak. Így például hatalmas siker és ünnepséggel között avatták fel 1898-ban Kossuth első köztéri szobrát Miskolcon, ahol az éljenző tömeg egyenesen a vállára kapta a művészt és hosszú percekig hordozták körbe.²³

Kossuth századik születésnapján országos megemlékezéseket tartottak, az egyik legnagyobbat Szegeden, ahol Róna elkészítette második egész alakos Kossuth szobrát, egy szabadságharcos jelenet alapján, bal kezében tollas kalapjával, jobbával pedig a város lakóira mutatva, ahogy mondja: „Szegednek népe, nemzetem büszkesége!”²⁴

Végül 1907 tavaszán, nagy ünnepséggel felavatták Rozsnyó (Rožňava, Szlovákia) Kossuth-szobrát is. Ezt azonban 1919-ben a csehek ledöntötték, s aztán mintegy két évtizedig egy pincében tartották. A Felvidék visszacsatolását követően a szobor újraavatása is napirendre került, azonban előtte restaurálni kellett, amire természetesen Rónát kérték fel, ahogy egy korabeli lapban olvashatjuk:

„Most, hogy a Felvidék egy része s azzal együtt Rozsnyó hazatért az anyaországhoz, eljött az ideje a Kossuth-szobor helyreállításának. A rozsnyóiak kegyelete fölkutatta méltatlan rejtékelyén. És a szobor érdemekben megöszült alkotója megérte a büszke örömet, hogy ő maga tatarozhatta ki kedves alkotást a barbár kézzel ejtett csorbákat. És ott lehetett abban a lélekelmelő órában, amikor az újra magyarrá lett város apraja-nagyja ünnepelhette Kossuth-szobrának föltámadását.”²⁵

S bizony nagy örömet jelentett ez az agg művésznek, hogy élete egyik utolsó aktusaként kijavíthatja a gonoszság okozta csorbákat. Az ütések, melyet a gyűlölet ütött a bronzba, reparálni lehetett, s ezzel együtt talán begyógyulhatott Róna szíve is, melyet még a vörös-, majd fehérterror álmagyarjai sértettek fel a zsidózásukkal...

Halála

Róna József az 1939-es polgári év utolsó napján, vagyis tévét 19-én tért vissza a legnagyobb Alkotóhoz. Róna jelentőségét mutatja, hogy még a kormányzó is részvétábratott juttatott el az elhunyt özvegyéhez.²⁶ Temetése, melyet dr. Hevesi Simon (1868–1943) rabbi vezetett, s mások mellett búcsúbeszédet mondott Stern Samu (1874–1946) hitközségi elnök is²⁷, a Kozma utcai központi izraelita temetőben zajlott le, óriási tömeg jelenlétében.

¹ Róna József, *Egy magyar művész élete*. Budapest: Szerzői kiadás, 1929. I. kötet, 5–6. old.; ² „Zsidó szobrász az Arany-szobor pályázaton.”, *Egyenlőség*, 1887. 6. évf. 41. szám, 10. old.; ³ Feleki Sándor, „Róna József.”, *Egyenlőség*, 1887. 6. évf. 45. szám, 6–8. old.; ⁴ „Hirek – Az »Arany-szobor pályázat«”, *Egyenlőség*, 1887. 6. évf. 51. szám, 7. old.; ⁵ „Az egyetlen zsidó, akinek szobra van Budapesten”, *Egyenlőség*, 1933. 53. szám, 40. szám, 4. old.; ⁶ „Hirek – Róna József.”, *Egyenlőség*, 1890. 9. évf. 10. szám, 10. old.; ⁷ „Hirek – Róna József.”, *Egyenlőség*, 1890. 9. évf. 28. szám, 8. old.; ⁸ „Hirek – A király zsidó művészeinkről.”, *Egyenlőség*, 1889. 8. évf. 18. old.; ⁹ Róna József, *Egy magyar művész élete*. Budapest: Szerzői kiadás, 1929. II. kötet, 589–590. old. A továbbiakban: Róna II. 1929.; ¹⁰ „Hirek – Egy művészpár esküvője.”, *Egyenlőség*, 1892. 11. évf. 11. szám, 9. old.; ¹¹ „Képfaragók és szobrászok – Róna József.”, *Budapesti Czim- és Lakjegyzék*, 1888. 5. évf. 3. rész, 140. old.; ¹² „Képfaragók és szobrászok – Róna József.”, *Budapesti Czim- és Lakjegyzék*, 1894. 8. évf. 5. rész, 375. old.; ¹³ „Szobrászok – Róna József.”, *Budapesti Czim- és Lakjegyzék*, 1899. 11. évfolyam 7. rész, 474. old.; ¹⁴ Róna II. 1929. 644. old.; ¹⁵ Uo.; ¹⁶ „Hirek – A komáromi Klapka-szobor.”, *Egyenlőség*, 1896. 15. évf. 47. szám, 11. old.; ¹⁷ Róna II. 1929. 644–646. old.; ¹⁸ Róna II. 1929. 647–648. old.; ¹⁹ Róna II. 1929. 656. old.; ²⁰ Róna II. 1929. 657–658. old.; ²¹ „Hirek – Savoyai Jenő Herceg lovasszobra.”, *Egyenlőség*, 1900. 19. évf. 21. szám, 12. old.; ²² „Hirek – Erzsébet királyné első szobra”, *Egyenlőség*, 1901. 20. évf. 21. szám, 11. old.; ²³ „Kossuth miskolci szobra.”, *Vasárnapi Ujság*, 1898. 45. évf. 23. szám, 1–2. old.; ²⁴ „Kossuth szobra Czepléden és Szegeden.”, *Vasárnapi Ujság*, 1902. 49. évf. 30. szám, 638. old.; ²⁵ L. V. „Föltámadt egy Kossuth-szobor”, *Képes Vasárnap*, 1939. 61. évf. 29. szám, 2. old.; ²⁶ „Hirek – A kormányzó részvéte Róna József szobrászművész elhalálása alkalmából.”, *Ujság*, 1940. 16. évf. 7. szám, 5. old.; ²⁷ „Róna József halálára”, *A Magyar Zsidók Lapja*, 1940. 2. évf. 1. szám, 5. old.

MASKARÁBAN – DE MIÉRT?

CHANA DEUTSCH írása

Köztudomású, hogy Purim többek között a jelmezek, a különféle álarcok és maskarák ünnepe. A jelmezbe bújás hagyománya legalább fél évezredes, de lehet, hogy még ennél is mélyebb gyökerei vannak. Hogy miért öltünk maskarát ezen a napon? És mibe öltözzünk vagy éppen milyen szerepet ne vegyünk magunkra? E kérdésekre keresi a választ írásunk.

PURIM, 2019

A beöltözés kezdete

A Bibliában szereplő, Purim ünnepén felolvasott Eszter könyve ugyanúgy nem említi a beöltözés szokását, mint a Talmud vagy az annak lezárását követő évszázadok, a korai középkor zsidó irodalma. Először a XV. század végén – XVI. század elején hallunk róla. A szokás valószínűleg jóval korábban alakulhatott ki Németországban. Az egyik legkorábbi említése egy háláchikus állásfoglalás a padovai (Itália) Jehuda Mintz rabbi tollából (Mintz rabbi 1508-ban hunyt el). Bár korábbi, általa hivatkozott források, többek között a rothenburgi Meir rabbi (Maharam, 1215 k. – 1293) megtiltották a maskok, álarcok viselését, Mintz rabbi engedélyezte azt. Sőt, még ennél is tovább ment: annak ellenére, hogy ezt a Tóra szigorúan tiltja (5Mózes 22:5.) megengedte, hogy Purim napján férfiak és nők viseljék az ellenkező nem ruhadarabjait.

Vessünk most egy pillantást arra, hogy mi a ruha jelentősége. Vajon igaz a mondás, mely szerint a ruha teszi az embert?

Mordecháj királyi köntösben

A megilában olvassuk (Eszter 6:8-11.), hogy Achásvéros király azzal jutalmazta meg a zsidó Mordecháj, amiért az megmentette az életét, hogy – a gonosz főminiszter javaslatára – királyi ruhába öltöztette és királyi lovat adott alá. Egyes magyarázók szerint erre emlékeztetnek a purimi jelmezek, melyek egyben fricskát is jelentenek a zsidók elpusztítását célzó Hámán – és rajta keresztül minden, ellenünk törő ember – orrára. Hámán ugyanis azért javasolta ezt a jutalmat a királynak, mert azt hitte, hogy őt magát akarja a király megjutalmazni. A hatalmas Perzsa Birodalom Hámánnal és Achásvérossal együtt rég elveszett a történelem süllyesztőjében, mi, zsidók azonban máig itt vagyunk és hirdetjük, ahogyan a Mordecháj előtt menetelő Hámán kiáltotta: „Így tegyenek azzal az emberrel, akit a király meg akar jutalmazni”.

Szintén Eszter könyvéből értesülünk arról, hogy Achásvéros nem volt ágrólszakadt királyfi: a hatalmas Perzsa Birodalom királya volt, nem kevesebb mint 127 tartomány

teljhatalmú uralkodója. Hogyan lehetséges, hogy először megfélemlézik arról, aki az életét megmentette, azután pedig egyszerűen azzal jutalmazza meg, hogy lovon vezetik körbe királyi öltözékben? Az esetnek nyilván mélyebb jelentése van, és nemcsak azt mutatja, hogy a történetben végig ott húzódik az isteni gondviselés, hanem azt is, hogy a királyi öltözék nagy jelentőséggel, igazi jutalom-jelleggel bír.

A purimi történet ezen eleme emlékeztet egy másik hasonló, jóval korábbi esetre. A Tórában olvassuk, hogy a harmadik ősapa, Jáákov azzal fejezte ki különleges szeretetét és csodálatát kedvenc fia, József iránt, hogy csodálatos ruhadarabot, csíkos köntöst [héberül *kotonet pászim*] ajánlódokozott neki:

Jiszráel [Jáákov] pedig jobban szeretete Jozsefet minden más fiánál, mert öregségének gyermeke volt, és készített neki, tarka köntöst. (1Mózes 37:3.)

A testvérek irigyelték Jozsef köntösét. Irigyek voltak rá, mert apjuk jobban szerette őt mindnyájuknál és kitüntetett figyelemmel kezelte, és gyűlölték őt, mert olyan álmokat ál-

FOTÓK: DEMECS ZSOLT

modott, amikből az derült ki, hogy egyszer majd magasabb pozícióba kerül mindnyájuknál. Jozsefet eladták, a drága, szeretett köntöst pedig kecskevérbe mártva vitték vissza Jáákovnak bizonyítékául annak, hogy kedvenc fia vadállatok martalékává lett. A ruha ajándékozása, a másokétól eltérő ruha ajándékozása és viselese itt is a kiemelt figyelem és státusz jele.

Mordecháj zsákruhában

Mordechájjal kapcsolatban egyébként még egy ruhadarabot említ Eszter könyve. Amikor Mordecháj meghallja Hámán, a zsidógyűlölő főminiszter rendeletét, miszerint a birodalom minden zsidó lakosát meg kell ölni, zsákruhában megy a palota kapuja elé. Mordecháj számára ez is állásfoglalás volt, zsákruhája gyászt és tiltakozást fejezett ki:

Mordecháj megtudta mindazt, ami történt, hamut szórt a fejére, kiment a városba és hangosan, keservesen jajveszékelt. Így ment egészen a király kapujáig, de a király kapuján, zsákba öltözve, nem volt szabad belépnie. Minden egyes tartományban és helységben, ahová eljutott a király törvénye, nagy gyász szakadt a zsidókra. Bőjtöltek, sírtak, gyászolták magukat és sokan zsákruhában és hamuban fetrengtek... A királyné nagyon megrendült és ruhát küldött, hogy öltöztessék fel Mordecháját és a zsákruhát vegyék le róla, de ezt ő nem fogadta el. (Eszter 4:1-4.)

Az öltözék megtartó ereje

A zsidó hagyomány szerint a zsidók három dolognak köszönhették, hogy Isten ki tudta őket hozni Egyiptomból. Hiába lépték át a tisztátalanságnak már a 49. kapuját is, és ha az ötvenediket is átlépték volna, akkor az a teljes megsemmisülést jelentette volna, három dolgot mégis megtartottak: eredeti neveiket, nyelvüket és a ruházatukat. Nem váltak tökéletesen egyiptomivá, mivel ezek a jellegzetességek mindig is elválasztották őket egyiptomi szomszédaitól. Bár ideális esetben az ember elsősorban a belső értékeket szemléli, mégis igaz, hogy a külső, az első benyomás nagyon is számít.

A Tóra sokféle, ruházkodással kapcsolatos törvényt említ, a *cicít* (cicesz, négy sarokkal rendelkező ruhadarabok sarkaira kötött szemelőrojt) parancsolatát, a *sáátnéz* (len és gypjú keverése) tilalmát, a *kohén gádól*, vagyis a Szentélyben szolgálatot teljesítő főpap, illetve a kohének és a léviek öltözetének darabjait vagy azt, hogy férfi nem veheti fel nők ruháját, hogy csak néhányat említsünk. De ugyanígy tekinthetjük a szekuláris világot, ahol meghatározott feladat körhöz meghatározott ruhadarabok tartoznak, és a vezető cégek azt is tudják, hogy alkalmazottaik öltözéke nagy hatással van vásárlóikra vagy üzletfeleikre, ezért komoly összegeket áldoznak a megfelelő öltözet kidolgozására.

Susán zsidó lakói perzsábbak akartak lenni a perzsáknál. A helyi divatnak megfelelően öltözködtek és a helyiekkel együtt mulattak a király lakomáján. Perzsa néven nevezték gyermekeiket és mindent megtettek, hogy beolvadjanak a helyi társadalomba. Mordecháj más volt, ő nem hajolt meg Hámán előtt sem, pedig tudta, hogy halálbüntetés jár érte. A főváros, Susán zsidó lakossága és többi lakója ugyanúgy látta Mordecháját a gyász jeleként öltött zsákruhában, hamuval a fején, mint a királyi lovon, uralkodói öltözékben, melyet a köszönet és a megtiszteltetés szimbólumaként viselt.

Talán ez Purim egyik üzenete. A zsidók minden időben igyekeztek kisebb-nagyobb mértékben alkalmazkodni a befogadó kultúrához. Napjaink globalizált világában is nagy mértékben alkalmazkodunk a divathoz. Purim azonban emlékeztet arra, hogy a ruháink valójában jelmezek. Meghatározzák, hogy kik vagyunk, hogy mások mit gondolnak rólunk és hol helyeznek el minket. Milyen ruhát veszünk fel, az mennyire felel meg a szemérmesség, a cniut szabályainak? Hordunk-e valamiféle zsidóságra utaló ruhadarabot? Kinek mi van a fején? A ruha jelmez: felvehető, levehető, cserélhető. Mindeközben azonban sok mindent elmond a viselőjéről. Hiszen végeredményben nem az a legfontosabb, hogy ki mit visel, hanem az, hogy ki viseli a ruhát.

PURIM, 2019

A ruha rétegei alatt ember van, az emberben pedig ott rejtőzik az Örökkévalótól kapott isteni lélek, a *nesámá*.

A rejtett csoda

Purim csodája – ellentétben más zsidó ünnepek, például Peszách vagy Chanuka csodájával – mindvégig ugyanígy rejtve maradt. Akárcsak az ember az öltözékében, az isteni gondviselés a természetes események álcaja mögé bújt. A purimi történetet olvasva úgy tűnhet, hogy az egymást követő cselekedetek véletlen láncolata folytán menekülnek meg végül Perzsia zsidó lakosai, ám valójában, a történetet megfelelő távlatból szemlélve rájövünk, hogy mindvégig ott húzódik mögötte a *hásgáchá prátit*, az isteni gondviselés. Az Örökkévaló mindvégig rejtve marad, a Neve sem hangzik el egyetlen alkalommal sem a megilában, vagyis a történetet megörökítő Eszter könyvében, mégis mindvégig jelen van. Aki odafigyel, az könnyen megláthatja, milyen különleges csodákat tett a Teremtő ahhoz, hogy végül minden jóra fordulhasson és a zsidók megmeneküljenek. E magyarázat értelmében a purimi jelmezek szokása arra emlékeztet, hogy a purimi történetben a csodák természetes események köntösébe öltöztek, elrejtőzve a felületes szemlélő elől.

A főszereplő, Eszter neve a legtöbb magyarázó szerint a mezopotámiai istenség, Istár nevéből származik (ahogy nagybátyja vagy unokatestvére, az őt örökbefogadó Mordecháj neve Marduk istenség nevéből). Eszternek a héber nevét is említi egyszer a szöveg: Hádászá. Ezen az egy alkalmon kívül azonban mindvégig az Eszter nevet használja a megila, aláhúzva a történet egyik lényeges elemét, a rejtőzködést. A szó héber gyöke ugyanis, a Sz-T-R betűk (héberül ט-ת-ר) azt jelenti, hogy rejtett, rejtőzködő. Eszter királyné, Mordecháj parancsára, elrejtette zsidóságát, és senkinek nem árulta el, hogy ki ő valójában. A hagyomány szerint dióféléket, borsót, babot evett csupán, nehogy megszegje a kóserság szabályait és minden nap más-más szolgálólány teljesített nála szolgálatot.

Purim a Karpfenstein utcában

Végezetül áldott emlékü nagymamám, Spindler Éva purimi emlékét idézem a jelmezekkel kapcsolatban, ahogy ő is tette minden évben, Purim napján:

„Kiskoromban felöltöztem a cseléd ruhájába, bekötöttem a fejemet kendővel. Amikor a nagybátyáim hazajöttek a templomból, azt mondták: *Mi újság, néni? – És én olyan boldog voltam, hogy nem ismertek fel! Aztán teltek az évek, az iskolában volt mindig purimi bál. Gyönyörűséges ruhákban mentünk. Maszkabál is volt, mindenki másnak volt öltözve, maszkkal az arcunk előtt. Mindig volt egy kis műsor, egyszer én voltam Vásti. „Most menj, drágám, asszony parancsa szentírás” – mondta nekem a király. Egyszer nagy megtiszteltetés ért, mert én voltam Eszter királyné, gyönyörű, hófehér ruhában, fátyollal...”*

Végül mindig elszavalta a háború előtti zsidó Pest egyik kedvelt purimi rigmusát:

Purim dal szóljon hát,

egykor régen szörnyű vészben

élt egyszer egy király Hámán és Mordecháj.

Kármeli jó bort fogunk inni,

Eszter királynő ad majd enni a nagy ünnepen.

Ám kereplődre jól vigyázz, Hámán nevével rázd, rázd, rázd.

Lám a gonoszra szégyen vár, csúfosan pórul jár.

Vidám ünnepet kívánunk!

Aki vasárnap volt, mindig csak vasárnap jöhetett, aki hétfőn, az csak hétfőn. Ez a rendszer segítette őt abban, hogy feltűnés nélkül megtarthassa a szombatot, hiszen így senki nem vette észre, hogy ezen a napon a királyné másként viselkedik, mint a hét többi napján. A szombati szolgálók számára a szombati szokásai voltak a természetesek.

A Talmudban (*Mögilá* 12a) azt találjuk, hogy ahogyan abban az időben a zsidók úgy tettek, mintha más, idegen isteneket szolgáltak volna, az Örökkévaló is úgy csinált, mintha el akarná törölni a zsidó népet a Föld színéről. Végül azonban mégsem tette, hanem éppen ellenkezőleg, megmentette szeretett gyermekeit a gonosz Hámántól. A *Bné Jiszáchár* néven ismert Cvi Elimelech Sapiro rabbi (1783–1841) szerint éppen ez a purimi beöltözés oka: a zsidók és Isten egyaránt elkendőzték a szándékaikat más tettekkel.

Vannak olyan magyarázók is, akik nem a purimi történet eseményeivel, hanem a naphoz kapcsolódó más ünnepi szokásokkal hozzák kapcsolatba a jelmezek elterjedését. Ezen a napon különlegesen nagy micva, sőt kötele-

ző érvényű parancsolat a szegényeknek adakozni (ez a *mátánót láevjonim*, a nélkülözőknek juttatott adomány parancsolata). Purimkor mindenki bőkezűen ad, ezért a rászorulók szívesen járnak a városban és gyűjtik össze a nekik szánt pénzt. Hogy ne ezáltal kerüljenek kellemetlen helyzetbe, mindenki különféle jelmezekbe bújik és kevésbé látható, ki a szegény, ki a gazdag...

Mibe öltözzünk?

És hogy mit vehetünk fel? Természetesen a purimi jelmezekre is vonatkoznak a *cniut*, a zsidó szemérmesség szabályai. Emellett feltétlenül oda kell figyelni arra, hogy amit valaki viccesnek gondol, az más számára esetleg sértő lehet, és az ilyen jellegű öltözetektől illendő tartózkodni. Mivel számtalan jelmezletből választhatunk, igazán nem okozhat problémát, ha néhányat ki kell hagyni a listából. Fontos továbbá, hogy a jelmez ne sértse a jó ízlés határait, ne legyen trágár vagy ne ábrázoljon negatív, másokban rossz érzést keltő figurát, hanem éppen ellenkezőleg, okozzon örömet másoknak – legyen kedves, humoros vagy szép, mély értelmű vagy szimbolikus.

MASKARÁBAN – DE MIBEN?

NÉPSZERŰ JELMEZEK – ZSIDÓ CSAVARRAL

LIEBMAN FLÓRA *írása*

Purimkor jelmezbe bújunk – kicsik és nagyok egyaránt maskarát öltenek. Még a legfelnöttesebb felnöttek is magukra vesznek legalább jelzésértékűen valami tréfás ruhát: egy kalapot, krumpliorrt vagy hasonlót. Az alábbiakban hat hagyományosan népszerű jelmeztöletet mutatunk be (tudós, autóversenyző, úrhajós, boksoló, kalóz és bűvész) arra az esetre, ha szeretne purimi öltözékének valamit igazán zsidós csavart kölcsönözni.

Legyen tudós!

Fehér laborköpeny, vastag szemüveg, esetleg egy lombik a kézbe, és kész is a tudós asszonyság jelmeze. A tudomány történelme számos zsidó női tudóst ismer, mi például a magyar származású Róna Erzsébet, vagyis Elisabeth Rona nukleáris vegyész szerepét javasoljuk.

Róna Erzsébet (1890, Budapest – 1981, Oak Ridge, USA) Budapesten született jómódú zsidó családban. Bár orvosnak készült, szintén orvos édesapja tanácsára inkább kémiát, geokémiát és fizikát tanult a Pázmány Péter Tudományegyetemen, majd 1912-ben doktorált. Posztdoktori képzése során megfordult Berlinben, Karlsruheban és Londonban, majd az I. világháború kitörésekor visszatért Budapestre, ahol Hevesy Györggyel dolgozott együtt. A háború után dolgozott többek között a Vilmos Császár Intézet radioaktív osztályán és a Bécsi Rádiumintézetben. Ennek kapcsán többször ellátogatott a párizsi Curie Intézetbe, ahol Irene Curie-vel dolgozott együtt és megismerkedett Marie Curie-vel is.

Az Anschluss után a többi zsidó származású tudóssal együtt elhagyta a Rádiumintézetet, előbb Cambridge-be, majd Oslóba ment, végül kivándorolt az Egyesült Államokba. Itt kezdetben kémiát tanított, később részt vett a Manhattan-tervben, ahol polónium előállítására volt a feladata. Később az Oak Ridge-i Nukleáris Tanulmányok Intézetében majd a Maimi Egyetem Tenger-tudományi Intézetében dolgozott és visszatért egy korábbi kedves témájához, a tengerfenék földrajzához és radiometrikus kormeghatározáshoz. 2015-ben posztumusz bekerült a Tennessee-i Híres Nők Csarnokába.

RÓNA ERZSÉBET

Inkább autóversenyző lenne?

Autós szemüveg, bőrkesztyű, selyem-sál: indulhat a régi idők autóversenye! Sheila Van Dam egyértelműen szokatlan neveltetésben részesült zsidó családjának nyugat-londoni otthonában. Édesapja szenvedélyesen rajongott az autókért, így nem csoda, hogy egész fiatalon megtanította lányát vezetni. Sheila a II. világháború alatt a Női Kiegészítő Légierőnél szolgált sofőrként. Ez idő alatt vett részt élete első autóversenyén, édesapja színházának színeiben. Navigátora húga, Nona volt.

SHEILA VAN DAM

1953-ban már rutinos versenyzőként állt rajthoz a Monte-Carlo-ralin, és noha többször defektet kapott, kategóriájában mégis sebességi rekordot állított föl. Az 1950-es évek minden fontos versenyén sikeresen szerepelt. Visszavonulása után a „motorversenyző feleségek és hölgyek” Doghouse Clubjának, valamint

a Sunbeam Talbot Alpine Registernek lett az elnöke. 1987-ben sussex-i birtokukon hunyt el.

Az utak helyett az űrt hódítaná meg?

Az űrhajós kiváló jelmez, fényes űruha és sisak elengedhetetlen hozzá. Ha az első zsidó űrhajós, Judith Resnik bőrébe bújna, akkor ne felejtse magával vinni egy „Hi dad!”, vagyis „Helló, apu!” feliratú táblát – Resnik ugyanis ezt tartotta a magasba, amikor első űrutazására indult. Resnik szülei mindketten ukrainai zsidó menekültek voltak és válásuk után, édesapja, a nyolc nyelvet beszélő II. világháborús veterán nevelte föl. Judith Resnik – akit vallásos szülei zsidó iskolába járatnak – 17 évesen érettségizett kiváló eredménnyel, évfolyamelső volt. A Marylandi Egyetemen kitüntetéssel doktorált elektromérnökként. Kicsin múlt, hogy nem ő lett az első nő az űrben, ám végül első zsidóként léphetett ki a Föld légköréből.

JUDITH RESNIK

A Challenger katasztrófájában vesztette életét, az arkoni Temple Israel zsinagógában szervezett búcsúztatóján ezer fős tömeg gyűlt össze – köztük az első női űrhajós, Sally Ride is. Resnik számos posztumusz kitüntetésben részesült, többek között egy holdkrátert is elneveztek róla.

Csapra ütne egy hordó jamaicai rumot?

Legyen szó kisfiúkról vagy férfiakról, a kalózok mindenkit egyformán lázba hoznak. Hogy zsidó kalózok nem léteznek? Nagy tévedés! Lengessük meg a halálfejes lobogót a tengerek zsidó rémei előtt!

Abraham Henriques Cohen az inkvizíció által rettegésben tartott Portugáliában született valamikor a 16. század végén egy marranus családban. Lisszabon egyik legbefolyásosabb kereskedőjeként élt és dolgozott 1605-ig, amikor tetten érték, hogy titokban a zsidó vallás előírásait gyakorolja, ezért 150 másik rejtett zsidóval együtt nyilvánosan megkínozták. Valószínűleg ekkor határozta el, hogy fellép a spanyol és a portugál uralom ellen.

Amszterdamba menekült, ahol a holland tengerészet titkos ügynökéként tevékenykedett annak érdeké-

ben, hogy eljusson az Újvilágba, azon belül is Jamaicára, ami akkoriban egy biztonságos paradicsom volt a menekülő zsidóknak. Hollandia megbízásából spanyol hajókat támadott meg és mindent megtett, hogy megkeserítse a spanyol kolóniák életét.

Később összeállt a korszak leghírhedtebb kalózkapitányával, Sir Henry Morgannel. Társulásukat a holland és a brit kormány is hallgatólagosan támogatta. 1628-ban a holland Piet Pieterszoon Hein admirálissal Cohen elfogott egy Kubából induló spanyol kincsvadász flottát, melynek fedélzetéről mai értékén nagyjából egymilliárd dollár értékű kincseket raboltak el.

ABRAHAM HENRIQUES COHEN

Cohen idősebb korára föladta a kalózeletet és Jamaicán telepedett le, miután Sir Henry Morgant Jamaica helyettes kormányzójává nevezték ki és ebben a minőségében megkegyelmezett régi jó barátjának.

Inkább a szárazföldön kelne birokra?

Birkózónak öltözni – főleg a 18-19. század fordulójának „sportdivatja” szerint – nem túl bonyolult, ugyanakkor nem is túl illedelmes, ezért javasoljuk, hogy jelmezét egészítse ki egy felsőrésszel is... Így is könnyen megtestesítheti Daniel „a zsidó” Mendozát, Izrael csillagát, aki elegáns harcmódoráról és pusztító erejéről volt híres. Vagy inkább hírhedt...

Mendoza Londonban született egy spanyol gyökerű zsidó családban 1764-ben. Nagyapja valószínűleg a saktermunkáról könyvet is író Aaron Mendoza rituális metsző volt. Mendoza a Sääréj Tikva nevű zsidó iskolába járt, ahol angol írás-olvasást és aritmetikát is tanult a vallási tárgyak mellett. Többféle munkát is végzett 18 éves koráig, mielőtt bokszolónak állt volna. Bár a boksz mint sport ekkoriban általános tilalom alá esett, mégis elképesztő népszerűségnek örvendett, annyira, hogy Mendoza egyik meccsét maga a walesi herceg szervezte. Pályafutása egy üzleti ügyben kialakult vita rendezésével indult: a tizenhat éves fiú főnöke

helyett állt ki ökölpárbajra egy kereskedővel, aki „úriemberhez méltatlannul” viselkedett. 18 éves korára Mendoza profi ökölharcos lett és 24 éves koráig veretlen maradt.

1792-ben angol bajnokká avatták, ami után III. György királlyal is találkozott a Windsor kastélyban. A Covent Gardenben tartott bemutatóira özönlött a nép, majd egy vándorcirkusszal bejárta a Brit-szigeteket. Több könyvet is írt a modern bokszt technikáiról. Híre jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy megdöntse az elesett, gyenge zsidókról szóló sztereotípiákat. Sajnos a híréhez meg az általa elkövetett erőszakos bűncselekmények járultak hozzá, amik miatt többször is börtönbe került. Bár a Nelson Admirális nevű kocsmatulajdonosaként egy időben jól keresett, végül feleségét Esztert és népes családját nagy szegénységben hagyta hátra 1836-ban bekövetkezett halálakor.

DANIEL MENDOZA

Eredetileg a Nuevo szefárd temetőben temették el, annak felszámlásakor pedig az essexi Brentwood zsidó temetőben helyezték végső nyugalomra.

Inkább illuzionistának állna?

Egyetlen purimi parti sem lehet teljes egy bűvész nélkül! Ha zsidó mágust keresünk a jelmezünkhöz, akkor természetesen az nem lehet más, mint a magyar születésű Harry Houdini.

Houdini neve állítólag egyik a leggyakrabban elhangzó neveknek a

világon, ám nem ez volt az, amivel a világra ékezett. Noha ő maga az Egyesült Államokbeli Appletont nevezte meg szülőhelyeként, ahol négyéves korától nevelkedett, valójában Budapesten, a mai Csengery utcában született, Weisz Erik néven, apja Mayer Sámuel Weiss rabbi, jogtanácsos, anyja Steiner Cecília volt. A soknyelvű család otthonában magyarul, jiddisül vagy németül beszéltek a családtagok.

HARRY HOUDINI

Művészneve gyermeki becenevéből és Jean Eugène Robert-Houdin francia illuzionista előtti tisztelegésből született. A korban szokásos gyári és egyéb gyermekmunkák után 17 éves korától tudatosan készült a cirkuszi bűvész szerepére, 19 évesen barátaival megalapította első cirkuszi társulatát.

A század végére szép sikereket ért el, különösen fiatal feleségével, Bess-szel közös számaikkal. Egy hosszabb szünet után 1889-ben már kizárólag szabadulóművészként, bilincses szabadulós számokkal lépett fel, majd Európába utazott, ahol végső soron elindult a világhírnév felé. Angliában, Skóciában, Németországban és Oroszországban is föllépett – itt leghíresebb produkciója a hírhedt Butirkaja börtönből való szabadulása volt.

1905-ben visszatért Amerikába, házat vett, édesanyjának pedig azt a ruhát, amit Viktória királynőnek terveztek a halála előtt. Szenzációt szenzációra halmozva teremtette meg máig tartó örökös hírnevét. Bár az utókor mágusként emlékszik rá, Houdini sosem próbálta misztikus ködbe burkolni produkcióit és mindig felhívta a figyelmet arra, mennyire veszélyes, amit csinál. Miután személyesen tapasztalta meg hamis voltukat, fellépett a korban oly népszerű spirituális szeánszok ellen.

1926-ban, 52 éves korában kezeletlen vakbélgyulladás miatt halt meg. A New York-i Machpela zsidó temetőben nyugszik.

Generációról generációra: női küldöttek gyűlése New Yorkban

STEINER ZSÓFIA írása

Évről évre Chaya Mushka Schneerson rebecen halálozási évfordulóján gyűlnek össze a világ minden táján élő és szolgálatot teljesítő női küldöttek, a lubavicsi mozgalom sluchái.

„Amikor az ember megérkezik és látja a több ezer küldöttet, az hihetetlen érzés” – meséli Oberlander Batsheva rebecen, miután visszatért az idei küldött találkozóról, a Kinus

pontjában idén a mentális egészség állt. „Ahogy növekszünk számban, úgy öregszünk is” – teszi hozzá nevetve a rebecen –, „egyre több a középkorú slucha, egyre több a kifejezetten 45 év fölöttieknek szánt program.” Az idei év témája a mentális egészség megőrzése volt.

A találkozónak – akárcsak a Rebbe jorcájtjakor tartott férfi küldöttek kinuszának – emblemikus pillanata a csoportfotó elkészítése: „Mivel idén nem volt olyan nagy hideg, ezért a 770 [a lubavicsi mozgalom központi épülete – a szerk.] előtt tudták készíteni a képet. Így még jobban lehetett látni, hogy mennyien voltunk. Önmagában 45 perc volt, mire mindenki helyet foglalt vagy beállt a képhez.”

Oberlander rebecen számára az is különlegessé tette a találkozót, hogy édesanyja mellett egy híján minden lánytestvére és sógornője is részt vett a találkozón, hiszen szüleik nyomdokában járva mindannyian küldöttként élnek: „Sok a többgenerációs küldött család, ezt nagyon szép látni.”

Az előadók között szerepeltek ukrán küldöttek is, akik beszámoltak arról, hogyan állnak helyt a háború sújtotta országban, segítve az országban maradt nagyszámú zsidó közösséget. Emellett szerepelt egy Kínából érkezett küldött is, aki arról beszélt, milyen volt a kommunista országban a Covid-járvány ideje alatt az élet – többek között hogyan tudták megakadályozni, hogy hetekre elszakítsák őket a gyermekeiktől, amikor mindannyian megfertőződtek egy karanténzállodában a koronavírussal. Végül sikerült elérniük, hogy a hét gyerek, köztük a legkisebb, két hónapos babájuk, velük maradhasson.

Az izgalmas és mindig felemelő hangulatú találkozó azonban idén egy drámai pillanatra megállt, amikor megérkezett a hír, hogy a 40 éves Henya Federman, a Virgin-szigeteken élő küldött elhunyt. Henya Federman azután került kórházba, hogy megpróbálta néhány hónapos kisbabája életét megmenteni, amikor a kislány egy tragikus balesetben vízbe zuhant. „A délutáni programot törölték, hogy mindenki el tudjon menni a búcsúztatóra. Olyan volt, mintha csak erre várt volna, hogy mind ott legyünk” – mondta Oberlander rebecen megindult hangon. – „Még mindenki sokkban van, most kezdenek formálódni azok a kezdeményezések, amiket az emlékének szentelnek.”

OBERLANDER BATSHEVA REBECEN ÉDESANYJÁVAL ÉS TESTVÉREIVEL A KONFERENCIÁN

haLuschos-ról. „Évről évre egyre többen és többen jönnek, hiszen többen és többen vagyunk. Hihetetlen erő ad, hogy látjuk, hogy mindig vannak új családok, akik magukra vállalják ezt a feladatot és elköltöznak valahova *slichutra* [küldetésre – a szerk.]”

A lubavicsi mozgalom központja, a New York-i Crown Heights negyed ilyenkor megtelik. Idén ezer nő érkezett a találkozóra, így a program számára a szervezők plusz termeket béreltek a negyed különböző pontjain. Ilyenkor előadások, csoportos foglalkozások, kötetlen beszélgetések tartják a programot, amelynek a köz-

Tragikus hír: 40 évesen elhunyt Henya Federman rebecen

Elhunyt Henya Federman, a Virgin-szigeteken működő Chábád-központ rebecenje, aki zsidók ezreit inspirálta jó cselekedetekre és arra, hogy megerősítsék az Örökkévalóval való kapcsolatukat. A negyvenéves asszony életéért több mint két hónapon át küzdöttek az orvosok, adta hírül a *chabad.org*.

A 13 gyermekes Federman család legkisebb lánya, a négy hónapos Shterna egy családi kiránduláson a vízbe esett és édesanyja utánaugrott, hogy megmentse. Sajnos a kislány a helyszínen életét vesztette, az asszonyt újraélesztették, ám az életét végül mégsem sikerült megmenteni. Az elmúlt két hónapban a világon számtalan helyen imádkoztak a felépüléséért, rengetegen vállaltak magukra jó cselekedeteket, tanultak Tórát és adakoztak.

Henya és férje, Asher Federman rabbi 2005-ben telepedett le St. Thomasban, ahol Chábád-központot alapítottak és az elmúlt 18 év során virágzó közösséget építettek fel. A Federman házaspár teljes odaadással e közösségnek szentelte az életét.

Henya 1982-ben született Milwaukee-ban. Az volt az álma, hogy szülei, nagyszülei és testvérei példáját követve ő is teljesíthesse a Rebbétől kapott küldetést és megoszthassa másokkal a zsidóság üzenetét. Már tizenéves korában jól ismerték arról az odaadó gondoskodásról, mellyel más zsidók felé fordult. Henya közösségének vezetője volt a szó minden értelmében. Különleges és egyéni kapcsolatot alakított ki mindenkivel, akivel találkozott, gondolkodása, életbölcseisége számtalan emberre volt hatással és aki csak ismerte, a legjobb barátjának érezte rögtön.

Az elmúlt két hónapban zsidó nők ezrei osztották meg különböző felületeken a vele kapcsolatos élményeiket és emlékeiket és felépülése érdekében több ezren vállaltak magukra különféle micvákat és jó cselekedeteket. Az emlékezésekben közös vonás Henya mások iránti szeretete és odafigyelése, öröme és lelkesedése. E tulajdonságai vezették arra, hogy házasságkötése után a férjével együtt azonnal megfelelő helyet keressenek Chábád-központ alapítására. A Virgin-szigeteken fekvő St. Thomasba költöztek:

„Ha az ember egy 18x6 kilométeres szigeten él, az néha nehéz... A szigeten sziklaláznak hívják ezt az érzést... Ha az ember egy szigeten él, akkor az idegenekkel teli repülőgép felszállása elszorítja az ember torkát. A lassan távolodó kirándulóhajó látványa nehézzé teheti az ember lelkét” – mondta Henya 2006-ban. És hogy hogyan küzdött meg ezzel az érzéssel?

„Ha valaha egyedül érzitek magatokat vagy elgondolkoztok azon, hogy vajon mit értetek el, emlékezzetek arra, hogy egyszerre vagytok egy hatalmas hadsereg és egy összetartó család tagjai. A szerepetek különleges és elengedhetetlenül fontos ahhoz, hogy minden egyes zsidót közelebb vigyünk Istenhez.”

E cél érdekében a házaspár zsinagógát és iskolát épített, megszervezte a kóser ételkészítést, jókedvű szombati imádkozásokat és vacsorákat tartott. Munkájuk nagysága együtt nőtt a családjukkal: 13 gyermekük született, a legkisebb a balesetben elhunyt Shterna volt. Férje, 12 gyermeke, szülei és tíz testvére gyászolja.

Emléke legyen áldott!

A FEDERMAN HÁZASPÁR GYERMEKEIK EGY RÉSZÉVEL

Banditák purimja, avagy hogyan mentették meg a zsidó gyerekek egy török falu békéjét?

DÉNES ANNA *meséje*

Mai mesénk egyenesen Törökországba repít minket, Gumeldjina városába. Talán hallottatok már erről a helyről, talán nem, elég az hozzá, hogy néhány száz éve, amikor a nagymamátok nagymamájának a nagymamája sem született még meg, a városban élénk zsidó közösség lakott. Békében éltek török szomszédaikkal, hét közben dolgoztak, szombatonként zsinagógába mentek. A zsidó negyed barátságos utcáin zsidó kisgyerekek szaladgáltak, a zsinagógákat zsidó férfiak töltötték meg és zsidó háziasszonyok várták haza gőzölgő levessel a családjukat vacsorára. Minden szépen ment a maga útján, gyerekek születtek, felnőttek, összeházasodtak és nekik is gyerekeik születtek. Egy napon azonban – nem sokkal Ros hásáná, az újév előtt – szörnyű dolog történt: gonosztevők támadtak a békés kisvárosra. Az éj leple alatt lopódtak be a kertek alatt és hajnalban, amikor a kakas éppen csak kukorékolni kezdett, ötezer felfegyverzett bandita bukkant fel rettenetes csatakiáltással a város utcáin és terein. Az álmukból felvert emberek azt se tudták, hova meneküljenek, tele lett a levegő hangos kiáltozással, betört ablakok csörömpölésével, a banditák durva ordibálásával.

A város bölcs polgármestere azonnal tudta, mit kell tennie. Emberei már úton is voltak, hogy összegyűjtsék Gumeldjina minden mozgósítható lakóját. A polgármester – aki maga is erős, harcedzett férfi volt – megszervezte a csapatait, és végül sikerrel járt: a gonosztevőket eltakarították Gumeldjinából, egyetlenegy sem maradt közülük a falakon belül. Miután mindenki megnyugodott, beüvegezték az ablakokat és megjavították a letört zárat is, a városlakók tanakodni kezdtek: ki hozta rájuk ezt a bajt? Hamar eldöntötték – mint már annyiszor a történelem során –, hogy csakis a zsidók lehetnek a felelősek. „Honnan lopódtak be a banditák? Hát a zsidók utcái felől. Ott jöttek át a falon, ni! Biztosan Mose, a cipész, vagy Mirjám, a mészáros felesége engedte be őket a városba az éj leple alatt egy kis pénzért cserébe!” – suttogták városzerte.

Most aztán bajban voltak a zsidók! A barátságos szomszédok hirtelen az ellenségeiké váltak, török barátaik ferde szemmel méregették őket, valahányszor összetalálkoztak az utcán. A helyzet egyre feszültebbé vált, és félő volt, hogy hamarosan megtámadják és kiűzik a gumeldjinai zsidókat otthonaikból.

A közösség öreg rabbija végül elhatározta, hogy tenniük kell valamit. Összehívta a zsidó közösség vezetőit és tanácskozni kezdtek, hogy mitévők legyenek. Ám nem jutottak semmire, így hát egybegyűjtötték a városka összes zsidó lakóját, hátha valaki jó ötlettel áll majd elő, és megmenekülnek. Ám nem tudtak megegyezni. A samesz szerint inkább

csöndben meghúzódva meg kellett volna várni, hogy lecsillapodjanak az indulatok. A vízholdó amellet volt, hogy álljanak ki küzdelemre, ha megtámadják őket. A kántor úgy vélte, hogy legjobb lenne, ha a rabbi és a polgármester beszélnek meg egymás között békésen a dolgot. Ám egyik megoldás sem tűnt jónak, az egyikre ezt hozták fel ellenvetésnek, a másik ellen azzal tiltakoztak. Addig-addig húzták a döntést, míg elérkezett a rettegett pillanat: az idős rabbi egy napon levelet kapott a polgármestertől, melyben felszólították a város zsidó lakosait, hogy azonnali hatállyal hagyják el otthonaikat. Akiket harmadnap is ott találnak, szólt az írás, azok nem számíthatnak kegyelemre. Hogy szavaiknak nyomatékot adjanak, a város néhány tehetősebb zsidó polgárát azon nyomban be is börtönözték.

A megrémült zsidóknak ekkor végre sikerült döntést hozniuk! Se a rabbi, se a kántor, se a város leggazdagabb zsidó kereskedője nem alkalmasak küldöttnek, annál inkább Jozsef, a molnár kisleánya. Őt küldték a városvezetés elé, hogy mesélje el, mi történt azon a napon. Neki biztosan hisznek majd a török urak. Másnap reggel Jozsefet szépen megfésülték, és a kisleányt odavezették a polgármester elé. „Beszélj, miért jöttél?” – kérdezte morcos hangon a polgármester. „Kérem, ne űzze el a családjainkat! Azt mondják, hogy el akarnak zavarni minket Gumeldjinából, mert mi hoztuk a gonosz rablókat a városba. De ez nem igaz! Mi szeretünk itt lakni! Minket ugyanúgy megtámadtak és kifosztottak a rablók. Összetaposták a kertjeinket,

elvették a pénzünket és tönkretették a zsinagógát is. Befúj a szél a zsinagóga beszakított aajtáján. Nézzék, minket sem kíméltek az elvettünk gonosztevők, még a játékaimat is összetörték!” – mutatta sírva a gyermek a kezében tartott darabkákat. A város vezetői hitték is, nem is a történetet, de odaszaladt még egy zsidó kisgyerek, aztán még egy és még egy, és hangosan kiabáltak: minket is bántottak, a mi házunkat is tönkretették. A város vezetői végül belátták, hogy a zsidók nem lehetnek bűnösök és megkegyelmezték a közösségnek. Szabadon engedték a bebörtönöztöket és megsemmisítették a kiűzetésről szóló levelet.

Ezt a napot, elul hónap 22-től fogva igazi ünnepként ülték meg a városka zsidó lakói – nagy egyetértésben török szomszédaikkal. Mert végső soron mindannyian kedvelték egymást – még akkor is, ha erről néha megfeledkeztek.

Terülj, terülj purimi asztalkám!

DÉNES ANNA írása

Purim számos motívuma közül az étkezésnek kétségtelenül kimagasló szerepe van. Erre a napra valóban igaz a jól ismert vicc, mely szerint a zsidó ünnepeket a következő módon lehet összefoglalni: 1. Megakartak ölni minket. 2. Nem sikerült. 3. Együnk! A purimi történetet tartalmazó Eszter könyvének nyitó jelenete Áchászéros perzsa király világraszóló lakomája, ahol a lerombolt jeruzsálemi Szentély aranyedényeiből isszák a bort literszámmra, és a királyné, Vásti is óriási vendégséget tart. Később, ahogy felgyorsulnak az események, Eszter királyné két egymást követő estén rendez fogadást férje, a király, valamint annak gonosz és zsidógyűlölő főminisztere, Hámán számára. De csak azt követően, hogy az első vacsora előtt három teljes napon át böjtölt ő, a szolgálói és utasítására az egész zsidó nép, hogy ezzel biztosítsák az isteni könyörületet.

Miután a zsidók megmenekültek Áchászéros király birodalmában a kiirtástól, a zsidó Mordecháj kihirdette, hogy miként kell megtartani a későbbi nemzedékekben e csodás történet emlékét. Így olvassuk a megilában (9:20-22.):

Mordecháj *leírta* [megila] mindezen eseményeket... Kötelezővé tette számukra [a zsidók számára], hogy tartsák meg ádár hó 14. és 15. napját, évről évre... Tegyük ezeket a *lakoma* [miste] és örömnappjává, amikor egymásnak *ajándékokat* [misloách mánót] és a nélkülözőknek *adományokat* [mátánót láevjonim] küldenek.

Mint látható, Purim ünnepének két hagyománya is szorosan kapcsolódik az évéshez: az egyik a purimi lakoma (miste), melyet napközben fogyasztanak (sokan nagy mennyiségű alkohol kíséretében), a másik pedig a misloách mánót, az ételsomagok küldése. Egy harmadik purimi micva, a nélkülözőknek küldött adomány (mátánót láevjonim) teljesíthető akár pénzzel, akár élelmiszerrel.

Purim ünnepéhez elsősorban olyan ételek kapcsolódnak, melyek valamiféle szimbolikus jelentéssel bírnak és a történet egy-egy részletét testesítik meg. A leginkább elterjedtek a különféle, töltelekkel ellátott ételféleségek mondhatók, melyek közül a legismertebb a háromszögű hámántáska vagy héberül hámánfüle, valamint a szintén háromszög-

tű, általában hússal töltött tészta, a kreplách, amit levesben főznek ki és a purimi lakomához tálalják. Ezek az ételféleségek a purimi történet rejtőzködő jellegére utalnak, vagyis arra, hogy az isteni gondviselés csak rejtetten, a háttérben van jelen, nem pedig mindenki számára egyértelműen látható, nyílt csodák képében, mint például az egyiptomi kivonulás esetén. A purimi ételek másik nagy csoportját azok az ételek képviselik, melyek valamilyen módon emlékeztetnek egy-egy fordulatra vagy részletre, például Hámán hajára vagy – kissé morbid módon – a kötélre, amire felkötötték. Vannak, akik Eszter könyvének nyelvét veszik alapul és – egy kicsit a ros hásánái, vagyis új-

évi asztal jelképeivel hasonlóan – a nyelvi, hangzásbeli egyezésen alapuló, némiképpen szimbolikus ételeket fogyasztanak (pl. pulyka, ahogy azt később látni fogjuk).

Az alábbiakban egy csupa purimi ételből álló menüt ajánlunk olvasóinknak, melyben a zsidó világ minden tájáról található ételeket – *meHodu veád Kus*, ahogyan a megila mondja, vagyis Indiától egészen Etiópiáig. A Perzsa Birodalom az ókori világ egyik leghatalmasabb országa volt.

Kezdjük is rögtön egy olyan levestel, amely éppen erre a kifejezésre játszik rá. Az „India” jelentésű héber „Hodu” szó ugyanis azt is jelenti: pulyka. Éppen ezért vált népszerűvé a pulyka fogyasztása purimkor.

PULYKANYAK LEVES

húsos, glutén- és tojásmentes

Hozzávalók: 6-8 húsos pulykanyak; 4-5 nagy sárgarépa; 1 fehérrépa; 1 nagy fej hagyma; 3-4 gerezd fokhagyma; ½ zellergyökér; 2-3 zellerszár; 1 nagyobb krumpli; 1 közepes méretű karalábé; 1 batáta; fűszerek: só, bors, őrölt koriander, ízlés szerint; 1 kk. pirospaprika; ½ kk. kurkuma; 1 kk. darált fokhagyma. **A tálaláshoz:** apróra vágott petrezselyem

Tisztítsa meg a zöldségeket. A répát és a fehérrépat karikázza fel, a hagymát vágja nyolc részbe. A krumplit, a zellert, a karalábét és a batátát kockázza fel. Tegye a húst nagy, vastag aljú lábosba, adja hozzá a zöldségeket, öntse fel kétszeres mennyiségű vízzel és fűszerezze meg. Takarja le a lábost, forralja fel a levest nagy lángon, majd kis lángon, gyöngyözve főzze egy órán át, míg a zöldségek és a hús egyaránt megpuhulnak, és az ízek összeérnek. Áztasson be egy csokor petrezselymet vízbe, majd győződjön meg arról, hogy nincs bogár a leveleken. Vágja apróra és tálaláskor díszítse a tányérokba kimert levest egy-egy kanálnyi petrezselyemmel. A leves gazdagítható az askenázi zsidó konyha hagyományos levesbetétjével, a darált hússal töltött **krepláccsal**.

Húsmentes változat: Bár a vegán pulykahús még várat magára, a szimbolikus purimi levesről a húsmentes étrendet követő olvasóinknak sem kell lemondania. A tórai történeteket kiegészítő midrás elbeszéli ugyanis, hogy Hádász, vagyis Eszter királyné a palotában, a perzsa király feleségeként is hűségesen betartotta a Tóra parancsolatait, annak ellenére, hogy zsidóságát gondosan elrejtette az uralkodó és a palota többi lakója elől. Ennek megfelelően például, hogy eleget tegyen a kóser étkezés szabályainak, kizárólag dióféléket, babot, lencsét fogyasztott.

BABLEVES

párve, glutén- és tojásmentes

Hozzávalók: 2 pohár száraz fehér bab; 5-6 sárgarépa; 1 fehérrépa; 1 karalábé; 2 szál halványító zeller, levéllel; 2 szem krumpli; 1 nagy fej hagyma; 6 gerezd fokhagyma; só, bors, őrölt koriander, ízlés szerint; 2 babérlevél; 2 ek. növényi olaj

Mossa és válogassa át a babot, majd áztassa vízbe 6-8 órára (egy éjszakára). Tegye lábosba, sózza meg, dobja a vízbe a babérlevelet és legalább kétszeres mennyiségű vízben főzze két órán át. Tisztítsa meg és darabolja fel a répát, a fehérrépat, a krumplit, a karalábét és a hagymát. A fokhagymagerezdek egészben vagy félbe vágva kerülnek a levesbe, az alaposan megmosott zellerszárak félkörökre vágva. A zeller leveleit áztassa vízbe és csak azt követően adja a leveshez, hogy megbizonyosodott arról, hogy nincs rajta semmiféle kártevő. A feldarabolt zöldségeket párolja meg az olajon, adja hozzá a megfőzött babot a főzőlevéllel, majd annyi vizet, hogy bőségesen ellepje, és nagy lángon forralja fel. Ha már forr, kis lángra véve fűszerezze meg az ételt. Frissen aprított petrezselyemmel, forrón tálalja. Tésztát vagy frissen szaggatott nokedlit is kínálhat hozzá levesbetétként, ez esetben azonban már nem lesz gluténmentes a leves.

Húsos főételnek pulykasültet javasolunk, melyben szerepel Purim napjának egyik fontos eleme, a bor is. Bölcsseink azt mondják, hogy az embernek annyit kell innia, hogy már ne tudja megkülönböztetni egymástól az áldott Mordecháj (báruch Mordecháj) és az átkozott Hámán (árur Hámán) kifejezést. Bár a bor alkoholtartalma a hőkezeléstől elillan, a bor íze ott lapul ebben az om-lós húsételben:

RÓMAI TÁL MARHAHÚSSAL ÉS FÜSTÖLT PULYKACOMBBAL

húsos, tojás- és gluténmentes

Hozzávalók: 1 kg marhahús; egy kisebb darab füstölt pulykacomb; 2 batáta; 6 krumpli; 2 fej hagyma; 6 gerezd fokhagyma; 1 pohár száraz vörösbort; só, bors, őrölt koriander, ízlés szerint; 2 rozmarinág. A római tálalt a használati utasításnak megfelelően áztassa vízbe. Mossa meg és kockázza fel a húst, tisztítsa meg és darabolja fel a batátát és a krumplit, valamint a hagymát. A bort töltsse az edénybe, ezután rendezze el a tálban a húst és a zöldségdarabokat. A friss rozmarinágakat áztassa néhány percre vízbe, öblítse le folyó víz alatt, és jó világítás mellett bizonyosodjon meg arról, hogy nincs rajta kártevő, végül szűrje az ágakat a hús és a zöldségek közé. Az étel tetejét szórja meg sóval, borssal és korianderrel. Letakarva, 200 fokon süsse két órán át, majd néhány percre tegye fedő nélkül a grill alá, hogy a teteje megpiruljon.

Húsmentes főételnek a hagyományos bulgáriai purimi tésztaételt kínáljuk (Claudia Roden oly sokszor emlegetett, összefoglaló jellegű szakácskönyve alapján), mely caveos di Aman, vagyis Hámán hajaként ismert:

CAVEOS DI AMAN

hús- és tejmentes

Hozzávalók: 500 g vermicelli vagy spaghetini tészta; 6 ek. olívaolaj; só, bors, ízlés szerint; 2 citrom leve; 30 szem fekete olajbogyó; 3 keménytojás, cikkekre vágva

Enyhén sós vízben főzze meg a tésztát, szűrje le. Keverje össze az olívaolajat, a citromlevet, a sót és a borsot, öntse a keveréket a tésztára, adja hozzá egészben vagy kettévágva az olajbogyókat és keverje össze alaposan. Szobahőmérsékleten, tojás-cikkekkal díszítve tálalja.

A zsidó ünnepek lakomái nem lehetnek teljesek valamilyen különleges kenyér nélkül. Az oroszországi zsidó közösségekben sokféle szokásban volt a **kulich** nevű édes bárcesz fogyasztása. Ezeket a kenyereket három-három hosszú, vékony szálból fonták meg úgy, hogy továbbra is keskeny és hosszúkás formájú maradjon és ezzel emlékeztessen a kötélre, melyet a gonosz Hámán Mordechájnak szánt, ám melyen végül ő végezte. Használja kedvenc bárceszreceptjét és fonja szép hosszúra a kalácsokat.

Ahogy a fent említett tészta Hámán haját, a hámántáska pedig Hámán fülét jelképezi, úgy szimbolizálja a marokkói zsidó közösségek purimi kenyeré **Hámán szemét**. Ennek elkészítéséhez is használhatja kedvenc bárceszreceptjét. Adjon néhány evőkanál szezámagot és egy negyed pohár apróra tört mandulát vagy diót a tésztához. Vegyen le egy kisebb darabot a tésztából, a maradékot vágja kisebb cipónak megfelelő darabokra. Készítse el a cipókat, majd mindegyiket vágja be annyira, hogy egy-egy keménytojás beleférjen a nyílásba. A leszakított tésztából készítsen X alakot minden egyes tojás fölé, egyenesse el a találkozásokokat. Kenje meg felvert tojással és süsse meg. Hasonló ötleten alapul a rodoszi zsidók **folares**, vagyis ketrec nevű kenyeré, mely a csapdába került Hámánt jelképezi. A tojásokat főzés során hagyományosan kékre színezték és a felvert tojással megkent cipókat bőségesen meghintették szezámaggal is.

Desszertnek dióval vagy mákkal töltött hámántáska vagy kindli kerülhet az asztalra.

Az alábbiakban néhány olyan ötletet ajánlunk, melyek nyelvi humorral fűszerezhetik a finomságokkal bőven megrakott asztalt (figyeljen oda, hogy amennyiben húsos a lakoma, úgy nem kerülhet tejes étel az asztalra):

1. Vékony ropi – vagy egészségesebb változatként vékony csíkokra vágott zöldségek: répa, karalábé, paprika, uborka

Amikor Áchászéros király megdöbbenve értesül arról, hogy valaki gyönyörű felesége és annak népe életére tör, megkérdezi Eszter királynét, hogy vajon ki az, aki ilyen tenne. Eszter pedig azt feleli (*Eszter 7:6*): „is cár veojev” – gonosz és ellenséges ember, a rossz Hámán. A „cár” szó azt is jelenti, hogy vékony, keskeny.

2. Gyűrű alakú étel: hagymakarikák, kerek reggelizőpehely, karikákra vágott olajbogyó stb.

A zsidók kiirtására, majd megmentésére vonatkozó rendeletet egyaránt a király pecsétgyűrűjével hitelesítették. A perzsa jogban ez visszavonhatatlan érvényű rendelkezést jelentett.

3. Vajas sütemény, vajas pogácsa

Hámán meglehetősen forró vérű és temperamentumos ember volt, akit rendszeresen elöntött a pulykaméreg, hogy stílszerűen visszautaljunk receptajánlatunk első elemére. A megila szövegében a düh, harag kifejezést a hasonlóan hangzó, de másként leírt chemá szó jelenti: *váji-mále Hámán chemá* – Amikor Hámán látta, hogy Mordecháj nem hajjtérdet és nem borul le előtte, elöntötte Hámánt a méreg. (*Eszter 3:5*)

4. Diófélék, diós kifli vagy sokféle magból készült ropogós lapocskák

– ezek utalnak arra a hagyományra, mely szerint Eszter csak magokat, dióféléket és babot, lencsét fogyasztott a susáni királyi palotában töltött időben.

5. Arany- és ezüstpapírba csomagolt csokipénzek – ez Áchászéros király rendkívüli gazdagságát jelképezi, mely motívum több helyen is felbukkan a megilában.

6. Sör – Susán, ahol a történet játszódik, nem volt ugyanis más, mint Áchászéros király birodalmának fővárosa. A fővárost pedig így mondják héberül: *ir birá*. Akárcsak (bár másként hangsúlyozva) a sört – *birá*.

Az Ön számára

az Olajág Otthonok

nyújtják a legoptimálisabb életformát,

amennyiben az alábbiak közül egy vagy több pont is igaz Önre:

- ♦ hosszú távú, biztos lakhatási körülményekre vágyik,
- ♦ szeretné megőrizni az önállóságát, függetlenségét, szabad mozgását,
- ♦ hozzátartozói távol élnek Öntől vagy elveszítette őket,
- ♦ nem akarja terhelni a családját a mindennapi problémákkal, egészségügyi gondokkal,
- ♦ Ön hosszabb-rövidebb ideje egyedül maradt,
- ♦ magányosnak érzi magát, közösségre vágyik,
- ♦ nehezere esik a bevásárlás, mosás, főzés, takarítás, egyéb napi teendők,
- ♦ a folyamatos egészségügyi felügyelet biztonságot jelent Önnek,
- ♦ szeretne hasonló korúakkal ismerkedni, barátkozni, közös programokon részt venni,
- ♦ szereti tartalmasan tölteni a szabadidejét.

Az Olajág Otthonok

- ♦ önálló apartmanokkal,
- ♦ a napi terhek átvételével - mosás, főzés, takarítás stb.
- ♦ elhivatott, hozzáértő szakemberekkel,
- ♦ széles körű gondozási és egészségügyi szolgáltatásokkal,
- ♦ napi 24 órás ápoló személyzettel,
- ♦ helyben működő intézményi orvosi ellátással,
- ♦ rendszeres szakorvosi felügyelettel,
- ♦ gyógytorna, gyögmasszőr, sószoba, uszoda és egyéb egészségmegőrző szolgáltatásokkal,
- ♦ napi ötszöri, dietetikus által összeállított, menüválasztásos és kóser étkezési lehetőséggel,
- ♦ támogató közösséggel,
- ♦ széles körű program- és önmegvalósítási lehetőséggel **várja Önt!**

Jewish
International

Camp balaton

CC
teen KIDS

Július 3-13.

SPORT

MŰVÉSZET

KIRÁNDULÁS

ESTI PROGRAMOK

ÜDÜLÉS

SÁBÁTI ÉLMÉNY

TÓRA-TANULÁS

SZÓRAKOZÁS

KÓSER ÉTKEZÉS

KÜLÖNLEGES ESEMÉNYEK

NEMZETKÖZI TÁBOROZÓK

információ
és jelentkezés:

www.campbalaton.hu

